

Sprawa dyscyplinarna woźnego Józefa Książkiewicza jako przyczynek do dziejów Biblioteki Uniwersytetu Poznańskiego w latach międzywojennych

Administrative and disciplinary proceedings against
the caretaker Józef Książkiewicz as a minor contribution
to the history of the Library of Poznań University
in the inter-war period

Szymon Bauman

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historii

 <https://orcid.org/0000-0002-2580-4385>

e-mail: szybau@gmail.com

Abstract. This article describes the disciplinary proceedings following professional misconduct of one caretaker employed by the University Library in Poznań. Author analyses the disciplinary action carried out by the Disciplinary Commission of Poznań University in 1938 against a Józef Książkiewicz, the library's caretaker. In a broader perspective, the case in question relates more to the issue of the every-day relationship between officials of the lower rank in the Second Republic, whereas locally it relates to and documents conflicts among staff workers resulting from mismanagement of the Poznań-based library.

Keywords: Józef Książkiewicz, Poznań, Poznań University, University Library in Poznań, library, caretaker, officials of lower rank, service, crime-misconduct, theft, everyday life.

Wprowadzenie

Woźny (łac. *ministerialis, officialis, preco*; pol. *śługa, służebnik*) jako urzędnik sądowy i śługa publiczny pełnił, od co najmniej XIII do końca XIX wieku, funkcję komunikacyjną i posłanniczą¹. Równoległe do urzędnika sądowego kształtowało się stanowisko innego woźnego, nazywanego „bedel” (łac. *bidellus, bedellus*; niem. *bieten*; fr. *bedeau*; ang. *bedel, beadle*), „pedel” (łac. *pedellus*; niem. *Pedell*) bądź „kasztelan”, który jako pracownik porządkowy zatrudniany był w szkołach i uniwersytetach od początku istnienia tych instytucji².

W ustawodawstwie Drugiej Rzeczypospolitej istniał podział na funkcjonariuszy wyższych – urzędników – oraz funkcjonariuszy niższych, czyli służbę³. Woźni należeli do drugiej grupy. W bibliotekach było to jedno z kilku stanowisk ulokowanych najniżej w hierarchii. W tym okresie pracowników mianował początkowo senat uniwersytetu (do 1 września 1933 roku)⁴, potem takie kompetencje przysługiwały Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), lecz tylko teoretycznie, minister mógł bowiem przekazać – i tak najczęściej czynił – uprawnienia

---

¹ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa 1903, t. 4, s. 465; Z. Góralski, *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1998, s. 224–227; Z. Rymaszewski, *Woźny sądowy. Z badań nad organizacją sądów prawa polskiego w średniowieczu*, Warszawa 2008; T. Kubicki, *Urząd woźnego sądowego w XIX wieku na ziemiach polskich w postępowaniu hipotecznym w świetle akt hipotecznych brzezińskich*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2011, t. 14, s. 173–181.

² E.M. Bekker, *Von deutschen Hochschulen. Allerlei, was da ist und was da sein sollte*, Berlin 1869, s. 90–118; H.P. Stokes, *The esquire bedells of the University of Cambridge from the 13th century to the 20th century*, Cambridge 1911; S. Wagener, *Pedelle, Mägde und Lakaien. Das Dienstpersonal an der Georg-August-Universität Göttingen 1737–1866*, Göttingen 1996, s. 271–302; K. Pawłowski, *Bedellus seu sapientia na Uniwersytecie Jagiellońskim*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Bożenii Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 715–724.

³ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164. Więcej o służbie cywilnej zob. A. Łukaszczuk, *Służba cywilna II Rzeczypospolitej*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji*” 2010, t. 83, s. 233–261; M. Krzymkowski, *Kwalifikacje zawodowe urzędników w II Rzeczypospolitej*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 2015, t. 67, z. 2, s. 97–110; idem, *Zmiany w stosunku służbowym funkcjonariuszy państwowej służby cywilnej w II Rzeczypospolitej*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 2017, t. 69, z. 3, s. 197–206.

⁴ Dz.U. 1920, nr 72, poz. 494. Por. *Statut Uniwersytetu Poznańskiego uchwalony przez Senat Akademicki dnia 28 stycznia 1921 r. W myśl art. 1 Ustawy o Szkołach Akademickich z dnia 13 lipca 1920 roku*, Poznań 1921, art. 72, s. 16.

uczelniom⁵. Odpowiedzialność za zatrudnienie służby należała do kierownika biblioteki.

A jaki był status prawny funkcjonariusza niższego? Ustawa z 1922 roku nakazywała stosowanie do funkcjonariuszy niższych art. 4–9 i art. 65, czyli tych samych jak w przypadku urzędników⁶. Podstawą było mianowanie, tożsame dla obojgu. Podobne były także warunki mianowania i obowiązujące ich ograniczenia⁷, tyle że od funkcjonariuszy niższych nie wymagano wykształcenia. Niemniej jednak służba powinna być wykazywać się umiejętnością czytania i pisania w języku polskim⁸. Postanowienia o objęciu służby, przysiędze i przyrzeczeniu służbowym⁹ stosowano w ten sam sposób jak w wypadku innych urzędników państwowych¹⁰.

Tam, gdzie moglibyśmy się spodziewać szczegółowszych informacji o pracownikach pomocniczych uniwersytetów i bibliotek, czyli w monografiach bibliotek, uniwersytetów, fundacji lub stowarzyszeń i towarzystw, nie znajdziemy wielu wiadomości o woźnych¹¹. W większości monografie bibliotek

⁵ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164; Dz.U. 1933, nr 29, poz. 247; Dz.U. 1938, nr 1, poz. 6. Szerzej zob. J. Jastrzębski, *Państwowe biblioteki akademickie II Rzeczypospolitej. Specyficzne uregulowania formalno-prawne*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2009, R. 59, s. 103–113.

⁶ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164, art. 89.

⁷ Ibidem, art. 4–9.

⁸ Ibidem, art. 90. W niniejszym artykule podano, że „specjalne wymagania od kandydatów na poszczególne posady funkcjonariuszów niższych w obrębie poszczególnych władz i urzędów ustala właściwa władza naczelna”.

⁹ W Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (AUAM) zachował się druk przysięgi urzędniczej. Poza standardowymi punktami odwołującymi się do danych osobowych zatrudnianego zamieszczono również rotę przysięgi: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, że na powierzonym mi stanowisku urzędowym poczynić się będę w mym zakresie działania ze wszystkich sił do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi Rzeczypospolitej Polskiej, której zawsze wiernie służyć będę; wszystkich obywateli kraju w równym mając zachowaniu, przepisów prawa strzec będę pilnie, obowiązki mego urzędu spełniać gorliwie i sumiennie, polecenia moich przełożonych wykonywać dokładnie, a tajemnicy urzędowej dochowam. Tak mi Panie Boże dopomóż”. AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/128, Rozporządzenia dotyczące funkcjonariuszy państwowych, b.p.

¹⁰ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164, art. 13–16, 18–19.

¹¹ W związku z tym na wymienienie i wyróżnienie zasługują dwa artykuły: K. Urbański, *Dzieje niższego funkcjonariusza państwowego Jana Muszyńskiego (1887–1954)*, w: *Polska w XIX i XX wieku – społeczeństwo i gospodarka*, red. W. Caban, M.B. Markowski, J. Muszyńska, M. Przeniosło, Kielce 2013, s. 219–226; M. Strzała, *Ramowy Regulamin czynności Kancelarii oraz woźnych w Urzędzie do spraw Wyznań z 1953 r.*, w: *Urząd do spraw Wyznań. Struktury, działalność, ludzie*, t. 2, *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945–1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 420–428. Zob. też G. Szkonter, *Starszy posterunkowy Piotr Książek –*

ograniczają się do przedstawienia dyrektorów i bibliotekarzy, czasem tylko wymieniają woźnych bądź magazynierów¹². Brakuje w nich takiego ujęcia, w którym znalazłoby się miejsce dla ludzi współtworzących bibliotekę niejako od dołu, od zaplecza. Przy tej okazji warto przypomnieć, że jedynie te osoby mają styczność z czytelnikiem od wejścia do gmachu, najczęściej stanowią pierwszy kontakt z biblioteką¹³.

Polskiej historiografii nie zainteresował również problem kradzieży i przestępczości wśród funkcjonariuszy niższych w okresie międzywojennym. Pojawiające się prace dotyczą na ogół innych grup – wprawdzie dotyczą malwersacji i kradzieży, jednakże w większości odwołują się do urzędników i spraw kryminalnych marginesu społecznego¹⁴. Opracowania

---

policjant z Gór Świętokrzyskich, w: *Funkcjonariusze Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej, podczas okupacji i okresie powojennym – w świetle źródeł archiwalnych i wspomnień*, red. E. Majcher-Ociesa, W. Rutkowska, Kielce 2022, s. 91–104.

¹² Zob. m.in. H. Ilgiewicz, *Biblioteka Państwowa im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie (1912–1939) oraz towarzystwa ją popierające*, Toruń 2015, s. 62–63 (woźni – Aleksander Kujalis, Jan Zawadzki, Piotr Garszko, Waclaw Papszun, palacz – Aleksander Kowalewski); A. Mężyński, *Biblioteki Warszawy w latach 1939–1945*, Warszawa 2010, s. 297–298 (magazynier – Bronisław Kaliszewski); H. Tchórzewska-Kabata, *Pod znakiem światła. Biblioteka Ordynacji Krasińskich 1844–1944*, Warszawa 2010, s. 100 i n. (woźni – Wiktor Ziajowski, Michał Grędzik); J. Nastalska-Wiśnicka, *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918–2018*, Lublin 2020, s. 57 (woźny – Paweł Wierchowski); N. Delestowicz, *Historia Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1857–2022*, Poznań 2022, s. 97–101 (magazynierzy – Jan Kossowski i Wiktor Wieczorek); A. Jazdon, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu 1919–2018. Zasoby. Działania. Ludzie*, Poznań 2019, s. 115–116 (magazynierzy – Antoni Owczarzak, Józef Klupczyński, Waclaw Pankowski, Kazimierz Niklaus i Józef Regulski). W ostatniej z wymienionych monografii nie uwzględniono materiałów m.in. AUAM, dlatego nie napisano o wszystkich przedwojennych pracownikach biblioteki. Zabrakło w tej monografii woźnych – Józefa Książkiewicza i Bolesława Grzegorzczaka, palaczy – Antoniego Kasprzaka i Feliksa Kubiaka, a także mechanika – Walentego Pielu. Zob. np. AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/186 (Referat personalny. Sprawy urzędników i funkcjonariuszy niższych UP), 15/234 (Lista starszeństwa urzędników i funkcjonariuszy niższych UP), 15A/3 (Funkcjonariusze niżsi UP). W dodatku o Pielu i jego trzech braciach ukazał się artykuł – zob. W. Spaleniak, *Czterech braci Pielów*, „Kronika Miasta Poznania” 1971, nr 1, s. 122–127.

¹³ Samo wejście do biblioteki bywa czymś wyjątkowym. Więcej o symbolice budynku Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu pisali: J. Skutecki, *Część I: Kaiser-Wilhelm-Bibliothek (1898–1918)*, w: A. Jazdon, J. Skutecki, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu*, Poznań 2017, s. 72–79; Z. Pałat, *Architektura a polityka. Gloryfikacja Prus i niemieckiej misji cywilizacyjnej w Poznaniu na początku XX wieku*, Poznań 2011, s. 73–77.

¹⁴ Margines społeczny to grupa „osób, które poprzez swoje postępowanie stanowiły lub potencjalnie mogły stanowić w opinii ówczesnych władz zagrożenie dla właściwego funkcjonowania instytucjonalnego porządku społecznego”. M. Rodak, *Wstęp*, w: *Margines*

te odnoszą się do nadużyć, korupcji i kradzieży w wojsku i policji, a także wśród urzędników wyższego szczebla¹⁵. Do tej pory nie pisano o przewinieniach służby¹⁶.

W niniejszym artykule zostaną poddane analizie służbowe przewinienia, jakich dopuścił się Józef Książkiewicz, odźwierny i woźny Biblioteki Uniwersytetu Poznańskiego (BUP) w latach 1919–1937. Podejmowana tematyka odkrywa niezwykle ciekawą, bo w rzeczy samej oddolną perspektywę, ukazującą wiele możliwości tkwiących w badaniu praktyk społecznych i życia codziennego (np. w miejscu zatrudnienia) jednego spośród wielu funkcjonariuszy państwowych Drugiej Rzeczypospolitej¹⁷. Chodzi o przesłedzenie postępowania

---

społeczny Drugiej Rzeczypospolitej, red. M. Rodak, Warszawa 2013, s. 7–8. Więcej na ten temat zob. idem, *Margines społeczny*, w: *Społeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie*, red. W. Mędrzecki, J. Żarnowski, Warszawa 2015, s. 281–322.

¹⁵ R. Litwiński, *Zawód policjanta w Drugiej Rzeczypospolitej. Służba czy praca?*, w: *Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej: zbiór studiów*, red. W. Mędrzecki, C. Leszczyńska, Warszawa 2014, s. 261–276; idem, *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2010, s. 167–213; A. Ochał, *Wykroczenia i przestępstwa popełnione przez żołnierzy w brygadach KOP „Grodno” i „Wilno” (1929–1939)*, w: *Szpieczy, dezterterzy, renegaci. Wykroczenia i przestępstwa żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych w latach 1918–1989*, red. J. Jędrysiak, K. Widziński, Wrocław–Warszawa 2021, s. 75–130; J. Mierzwa, *„Wołyński układ korupcyjny” na tle przestępczości urzędniczej w Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. M. Rodak, Warszawa 2013, s. 85–101; A. Machura, *Odpowiedzialność urzędnika za przestępstwa popełnione z chęci zysku w okresie międzywojennym*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2016, t. 19, s. 273–295; K. Krajewski, *Przestępczość II Rzeczypospolitej w świetle danych statystycznych*, „*Archiwum Kryminologii*” 2012, t. 34, s. 531–567.

¹⁶ Na marginesie wspomnijmy, że funkcjonariusze niżsi prowadzili czasopismo „Głos Służby Państwowej stałej i prowizorycznej. Miesięcznik Galicyjskiego Stowarzyszenia wzajemnej pomocy Służby państwowej w Krakowie”, które później, od listopada 1920 roku, wychodziło pod nazwą „Głos Niższych Funkcjonariuszy Państwowych. Miesięcznik Małopolskiej Organizacji niższych funkcjonariuszy państwowych w Krakowie”.

¹⁷ Podobne ujęcie problemu przedstawiły: D. Mazurczak, *„Tutaj jest bardzo zimno...”. Życie codzienne niemieckiej urzędniczki w Poznaniu opisane na widokówkach z lat 1941–1944*, „*Biblioteka*” 2009, nr 13, s. 19–54; M.E. Reytier, D. Schreiber-Kurpiers, *Życie codzienne żołnierzy francuskich na Górnym Śląsku w latach 1920–1922 na podstawie korespondencji pocztówkowej*, w: *W obcym kraju... Wojska sprzymierzone na Górnym Śląsku 1920–1922*, red. S. Rosenbaum, Katowice 2011, s. 299–322. Badania tego rodzaju są inspirowane przez mikrohistorię i historię antropologiczną. Więcej zob. *Historia społeczna, historia codzienności, mikrohistoria*, przeł. A. Kopański, aut. W. Schulze i in., Warszawa 1996; M. Kurkowska-Budzan, *Historia zwykłych ludzi: współczesna angielska historiografia dziejów społecznych*, Kraków 2003; K. Polasik, *Antropologiczny rekonesans historyka. Szkice o antropologii historycznej*, Bydgoszcz 2007; E. Domańska, *Postlowie. Historia*

dyscyplinarnego w sprawie Książkiewicza w świetle wyjaśnień do wyroku Komisji Dyscyplinarnej Uniwersytetu Poznańskiego (KDUP) z 25 lutego 1938 roku. W tej sprawie rodzi się dużo pytań, takich jak chociażby: Czy oskarżony popełnił stawiane mu przewinienia? Jakie zeznania obciążły Książkiewicza? Jakie dowody świadczą o jego winie? Jakie relacje łączyły współpracowników? Czy i jakie konflikty codzienne¹⁸ występowały pomiędzy pracownikami? Czy jakieś osoby ze służby miały większe lub mniejsze względy u dyrektora? Trudna sytuacja materialna rodziny woźnego, która miała przyczynić się do złagodzenia wyroku przez KDUP, jest na pewno warta odnotowania. Ale czy problemy bytowe, związane z niepracującymi dorosłymi dziećmi Józefa Książkiewicza, mogły być jedynym powodem oszustw popełnianych przez niego na przestrzeni dwóch dekad? To tylko kilka pytań. Kluczowe w niniejszej analizie i interpretacji pozostają: ocena czynów popełnionych przez oskarżonego i uzasadnienie kary wymierzonej przez Komisję Dyscyplinarną.

Kim był Józef Książkiewicz?

Józef Książkiewicz urodził się 27 lutego 1886 roku w Poznaniu jako pierwsze dziecko cieśli Stefana i Marianny z d. Kosteckiej¹⁹. Józef był z zawodu ślusarzem. W latach 1906–1908 pełnił służbę poborową w piechocie armii pruskiej w randze starszego szeregowego, potem – od 4 sierpnia 1914 roku do 29 listopada 1918 roku – przebywał na froncie francuskim jako plutonowy w oddziale zmotoryzowanym. W tym czasie otrzymał nawet krzyż żelazny II klasy. Od 18 grudnia 1918 roku do 10 czerwca 1919 roku był czynny w służbie ochotniczej Wojska Polskiego²⁰. Wkrótce potem przeszedł do służby cywilnej. W czerwcu 1919 roku został zatrudniony jako prowizoryczny²¹, a rok

---

antropologiczna. Mikrohistoria, w: N.Z. Davis, *Powrót Martina Guerre'a*, przeł. P. Szulgit, Poznań 2011, s. 195–234 (tam dalsza literatura).

¹⁸ Zob. B. Brzostek, *Robotnicy Warszawy. Konflikty codzienne (1950–1954)*, Warszawa 2002.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP), Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14686, s. 912–913.

²⁰ Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (ABUP), Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Książkiewicz, sygn. 307, s. 1–17, 21.

²¹ W oświadczeniu przyjęcia pracy z 31 maja 1919 roku wymienia posadę palacza, którą objął w miejsce dotychczasowego niemieckiego pracownika – O. Lobsteina. Zob. ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Książkiewicz, sygn. 307, s. 22. Chodziło o palacza Kaiser-Wilhelm-Bibliothek, Ottona Lobsteina (1870–1930). Więcej zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14749, s. 535–536; APP, Biblioteka im. Cesarza Wilhelma w Poznaniu, sygn. 401, b.p.

później, dokładnie 1 lipca 1920 roku, jako etatowy woźny w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu²². Na początku sierpnia roku 1931 otrzymał ostatni awans od rektora Uniwersytetu Poznańskiego (UP) – został starszym woźnym bibliotecznym w XIII stopniu służbowym²³. Podsumowując, od czerwca 1919 roku do kwietnia 1937 roku, gdy zawieszono go z powodu przewinień służbowych, pełnił służbę pomocniczą w bibliotece²⁴. W tym samym czasie nie zaprzestał działalności w wyuczonym zawodzie – w 1925 roku otrzymał tytuł mistrza ślusarskiego w poznańskiej Izbie Rzemieślniczej²⁵. Nadto w 1932 roku został mianowany członkiem Komisji Dyscyplinarnej przy UP²⁶. Zawieszony był w pełnieniu obowiązków woźnego od 23 kwietnia 1937 roku do 14 marca 1938 roku z powodu wytoczonej mu sprawy dyscyplinarnej. Wyrokiem KDUP obniżono mu wtedy grupę uposażenia z IX na XI, a także zawieszono możliwość awansu na trzy lata. Po tym zajściu przeniesiono go do Collegium Chemicum UP przy ul. Grunwaldzkiej, gdzie pełnił służbę stróża nocnego do końca swojego życia²⁷. 6 września 1939 roku, w piątym dniu inwazji Niemiec na Polskę, został zamordowany przez nieznaną sprawców w drodze do pracy²⁸.

Żoną Józefa była Katarzyna z d. Ambrosius (ur. 12 kwietnia 1889 roku w Żegrzu, zm. ?), córka kupca Ferdynanda i Katarzyny z d. Schumann. Ślub odbył się 29 kwietnia 1911 roku w Poznaniu. Mieli troje dzieci: Halinę, Józefa i Ludomię. Byli wyznania rzymskokatolickiego²⁹.

²² ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Książkiewicz, sygn. 307, s. 29.

²³ Ibidem, s. 96.

²⁴ Ibidem, s. 221–227 (wykaz stanu służby Józefa Książkiewicza).

²⁵ Ibidem, s. 19.

²⁶ *Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 3: 11 IX 1931 – 21 IX 1939, oprac. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań 2021, s. 185; *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej* 1933, R. 16, nr 12, s. 550. Pod koniec 1938 roku zastąpił go na tym stanowisku magazynier BUP, Wacław Pankowski – zob. *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 3, s. 620.

²⁷ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/234, s. 39. Zauważmy, że dwa lata wcześniej przeniesiono do Collegium Chemicum palacza BUP Antoniego Kasprzaka, który był skonfliktowany z Józefem Książkiewiczem. Dziwi zatem fakt, że ponownie zostali oni przydzieleni do tego samego budynku. Por. przyp. 31.

²⁸ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15A/3, s. 44.

²⁹ APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14686, s. 884–885.

Sprawa dyscyplinarna woźnego Józefa Książkiewicza³⁰

Sprawa dyscyplinarna Książkiewicza rozpoczęła się od pisma palacza BUP, Antoniego Kasprzaka³¹, we wrześniu 1936 roku, gdy skierował on do referatu personalnego prośbę o przeniesienie na inne stanowisko. Przyczyną tej petycji była niezgoda na poczynania współpracownika. Dysponujemy tylko odpisem tego doniesienia (w ten sposób zapisał je referent), dlatego że Antoni Kasprzak dostarczył dyrektorowi BUP pismo o tej samej treści kilka miesięcy wcześniej, w maju 1936 roku; zostało ono jednak odłożone *ad acta*, ponieważ zawarte w nim przypuszczenia nie były oparte na żadnych dowodach³². Z treści pisma wynika, że woźny Książkiewicz wypłacał nieoprawnie wynagrodzenia sezonowym pomocnikom („niewiastom”) w latach 1924–1930. W dodatku wymienia się tam świadków, którzy mieli zeznać

³⁰ Sprawa woźnego BUP nie była jedyna. W tym czasie na poznańskiej uczelni prowadzono kilka takich dochodzeń wobec pracowników pomocniczych, zob. AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/297 (Józef Jendykiewicz, odźwierny Collegium Medicum UP), 15/307 (Stanisław Fojutowski, mechanik UP), 15/316 (Wacław Cepik, stróż nocny Anatomicum UP).

³¹ Antoni Kasprzak (ur. 9 stycznia 1893 roku w Janowie, zm. w 1961 roku w Poznaniu) – od 1 lutego 1919 roku funkcjonariusz prowizoryczny, a od 1 grudnia 1921 roku mianowany stałym funkcjonariuszem niższym w BUP. Pracował tam do 1936 roku jako palacz, stróż i magazynier. W bibliotece był odpowiedzialny za palenie (tj. zapewnienie ciepła w budynku), utrzymanie porządku na zewnątrz budynku i inne prace porządkowe. W 1936 roku przeniesiony (na własną prośbę) do Collegium Chemicum UP, gdzie został stróżem. W związku z tym na początku października 1936 roku rektor UP Antoni Peretiatkiewicz przyznał Kasprzakowi mieszkanie przy ul. Karwowskiego 10 m. 6, składające się z „2 pokoi, pokoiku, kuchni i przynależności”. W 1940 roku Kasprzak został wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa. W Krakowie, dokąd ostatecznie dotarł, podjął się pracy w Bibliotece Jagiellońskiej jako magazynier. Edward Kuntze, wspominając czasy okupacji i postać kierownika Głównego Zarządu Bibliotek w Generalnym Gubernatorstwie – Gustava Abba (1886–1945), zanotował, że „z magazynierów uważał [Gustav Abb – S.B.] słusznie za najlepszych Pietrasa i Siwka, z innych woźnych znał bliżej [Antoniego – S.B.] Kasprzaka, z którym mógł swobodnie porozumieć się” (*Edwarda Kuntzego opis okupacyjnych dziejów Biblioteki Jagiellońskiej*, w: *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945. Wybór dokumentów źródłowych*, wybór i oprac. A. Mężyński, przy współpracy H. Łaskarzewskiej, Warszawa 2003, s. 304). Po II wojnie światowej Kasprzak powrócił do biblioteki w Poznaniu, gdzie mianowano go konserwatorem książek. Pracował do przejścia na emeryturę w 1958 roku. Od 26 listopada 1919 roku jego żoną była Marianna z d. Gruchot (ur. 1 stycznia 1895 roku w Wielkich Siekierkach, zm. 10 czerwca 1976 roku w Poznaniu?). Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencyjna ludności 1870–1931, sygn. 14589, s. 8–9; ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Antoni Kasprzak, sygn. 107.

³² AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, Akta sprawy dyscyplinarnej Józefa Książkiewicza, s. 1–3.

o tych przewinieniach. Byli nimi najbliżsi współpracownicy z biblioteki: Kazimierz Niklaus (pomocnik magazyniera)³³, Józef Jabłonka (monter)³⁴ i Józef Klupczyński (magazynier)³⁵. Kolejnym wykroczeniem Książkiewicza miało być zamówienie atramentu w firmie „Kamyszek”³⁶ za 5 zł, podczas gdy tako-

³³ Kazimierz Niklaus (ur. 6 lutego 1899 roku w Czapurach, zm. 24 maja 1983 roku w Poznaniu) – od 1922 roku pracownik pomocniczy w BUP. Od 1925 roku prowizoryczny funkcjonariusz niższy, w latach 1925–1931 jako etatowy. W latach 1931–1938 prowizoryczny pomocnik magazyniera, a od 1 marca 1938 roku stały magazynier BUP. W zakres jego obowiązków wchodziły: dyżury w czytelniach, wyszukiwanie i ustawianie książek z bibliotek podręcznych, wydawanie zamówionych pozycji z magazynu i ich zwrot, a także pomoc przy oklejaniu woluminów. Zwolniony ze służby w 1958 roku ze względu na udział w sprzedaży książek ze zbiorów BUP – cały proceder wymaga jednakowoż osobnych badań. Od 29 października 1927 roku żonaty z Marią z d. Główką (ur. 9 sierpnia 1900 roku, zm. 5 lipca 1991 roku w Poznaniu). Więcej zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14858, s. 794; ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Kazimierz Niklaus, sygn. 182; AUAM, Dział Personalny – Kazimierz Niklaus, sygn. 126/26/649.

³⁴ Józef Jabłonka (ur. 1 sierpnia 1895 roku w Wielkim Lesznie, zm. 4 maja 1979 roku w Poznaniu) – od 15 października 1920 roku prowizoryczny maszynista „we własnej elektrowni” BUP. W latach 1921–1936 jako stały maszynista. 2 stycznia 1936 roku mianowany etatowym monterem, którym był do września 1939 roku. Do jego obowiązków należały: dbanie o urządzenia techniczne (dźwig, instalacja elektryczna, urządzenia przeciwpożarowe itp.), czyszczenie książek, a niekiedy też obsługa czytelni i dyżury w szatni. W czasie okupacji niemieckiej pracował na tym samym stanowisku, wykazywał „100 % sympatii dla zaborcy i z biegiem czasu uzyskał Voksdeutsch’ostwo” (pismo dyrektor BUP Zofii Kaweckiej z 21 października 1947 roku do Rektoratu UP, zob. ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Jabłonka, sygn. 81, s. 84). Jego żoną, od 22 listopada 1919 roku, była Katarzyna z d. Szafrńska (ur. 19 kwietnia 1885 roku w Ławicy [ob. dzielnica Poznania], zm. 21 czerwca 1944 roku w Poznaniu?). Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14520, s. 183–184; ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Jabłonka, sygn. 81; APP, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (1941–1944), sygn. 35, s. 94–96, 100, 144, 320, 419–420.

³⁵ Józef Klupczyński (ur. 16 marca 1899 roku w Żelaznie, zm. 10 listopada 1944 roku w Poznaniu?) – od 16 października 1927 roku kontraktowy pomocnik magazyniera w BUP, aż do pierwszych dni września 1939 roku. Na początku okupacji niemieckiej przyjęty do pracy, lecz ze względu na zły stan zdrowia nie mógł jej podjąć. W BUP zajmował się, wraz z magazynierem Wiktorem Wiczorkiem pracami porządkowymi, pieczętowaniem książek, obsługą czytelni i wypożyczalni, czyli wyszukiwaniem zamówionych książek i ich zwrotem do magazynu. Był żonaty, od 26 lipca 1928 roku, z Franciszką z d. Janicką (ur. 24 stycznia 1901 roku w Recklinghausen, zm. ?). Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14619, s. 698–699; ABUP, BUS Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Klupczyński, sygn. 108.

³⁶ Skład papieru Anieli Kamyszek mieścił się w latach 30. XX wieku przy ul. Św. Marcin 68 w Poznaniu. Zob. m.in. Księga Adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1930, Dział II, s. 127; Księga Adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1933, Dział II, s. 168.

wy kosztował jedynie 2 zł. Antoni Kasprzak w swoim liście podaje, że starszy woźny nadużywał prądu elektrycznego w założonym przez siebie warsztacie stolarskim w jednej z suterren bibliotecznych, gdzie miał zatrudniać osoby do uprawiania „przemysłu”. Ponadto zwracał uwagę dyrektorowi biblioteki, że ten nadal nie rozwiązał problemu stałych wizyt nieznanymi gośćmi („obcych ludzi”) u Józefa Książkiewicza³⁷.

Na kolejnych stronach dokumentacji zostały umieszczone pisma Stefana Vrtela-Wierczyńskiego³⁸ do Rektoratu UP. W pierwszym z nich powiadamia on władzę zwierzchnią o nadużyciach woźnego, które były związane z pełnieniem przez niego funkcji kursora w Poznańsko-Pomorskim Kole Związku Bibliotekarzy Polskich. Nadużycia, których dopuścił się na tym stanowisku Książkiewicz, dotyczyły spraw finansowych, dokładniej malwersacji pieniężnych. Przetrzymanywał zebrane składki, nie wpłacał ich w należyтым terminie do kasy koła. Oprócz tego stwierdzono, że w dwóch przypadkach sfałszował kwity³⁹. Następnie Vrtel-Wierczyński wystosował kolejne pismo do Rektoratu UP, aby poinformować o przekazaniu tej sprawy do prokuratury⁴⁰. W dalszej części dokumentacja zawiera pisma dyrektora BUP i akta dochodzenia przeprowadzonego przez władze biblioteki, spisane ręką bibliotekarza Jana Baumgarta⁴¹ (w zestawieniu: I. Spis protokołów w sprawie nadużyć, II. Spis urzędników i niższych funkcjonariuszy Biblioteki, którzy nie mieli nic do zeznania w sprawie, III. Zestawienie zarzutów, zebranych na podstawie dochodzeń wstępnych w czasie od 6 do 15 kwietnia 1937 roku, IV. Wykaz dowodów w sprawie nadużyć woźnego Książkiewicza)⁴², które kierowane były wprost do Rektoratu UP, w tym wymówienie starszemu woźnemu służbowego mieszkania⁴³. Po przeprowadzeniu sprawy przez kierownika i pracowników biblioteki inicjatywę przejęła komisja do spraw dyscyplinarnych funkcjonariuszy niższych Uniwersytetu Poznańskiego. Śladem tych działań jest wyrok z uzasadnieniem, ale również

³⁷ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 2–3.

³⁸ Stefan Vrtel-Wierczyński (1886–1963) – historyk literatury polskiej i słowiańskiej, bibliotekoznawca. Więcej zob. J. Sandecki, *Stefan Vrtel-Wierczyński. W kręgu bibliografii i bibliotekarstwa*, Warszawa 2007.

³⁹ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 5–7.

⁴⁰ Ibidem, s. 8–9.

⁴¹ Jan Baumgart (1904–1989) – historyk, bibliotekarz i bibliotekoznawca. Zob. ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Oddział Administracyjno-Gospodarczy – Jan Baumgart, sygn. 15; H. Tadeusiewicz, *Baumgart Jan*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 18–19; H. Wieland, *Jan Baumgart*, w: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, Poznań 2001, s. 16–19.

⁴² AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 17–365.

⁴³ Ibidem, s. 13.

ponowne rozpatrzenie poprzedzających go etapów, takich jak: rozpoznanie sprawy, przesłuchanie świadków i oskarżonego, korespondencja wyjaśniająca z dyrekcją biblioteki oraz protokoły z posiedzeń Komisji Dyscyplinarnej⁴⁴. W związku z tym podjęto takie same kroki, jakie wcześniej wykonali pracownicy biblioteki, z istotną jednak różnicą w postaci ostatecznych wniosków.

Należy zwrócić uwagę, że inicjatorzy całego zajścia byli najbliższymi współpracownikami Józefa Książkiewicza. Być może chodziło o zasobność jego portfela? Otrzymywali oni niższe płace, jako że Książkiewicz był od nich starszy zarówno wiekiem, jak i stażem pracy, przez co przysługiwało mu wyższe uposażenie⁴⁵. Być może któremuś ze współpracowników przeszkadzała większa liczba zajmowanych pokoi przez woźnego? Z biegiem lat mogło w związku z tym dojść do nieporozumień. Zastanawiające jest to, że osoby bezpośrednio poszkodowane nie wystąpiły z zażaleniami, donosami i skargami do dyrektora i władz uniwersyteckich, ale uczynili to właśnie najbliżsi współpracownicy. Wobec tego zasadne będzie rozwinąć również to zagadnienie.

Analiza źródła

Podstawą niniejszej analizy będzie przede wszystkim wyrok z uzasadnieniem w sprawie starszego woźnego BUP, sporządzony przez KDUP w latach 1937–1938. Akta sprawy dyscyplinarnej Książkiewicza, liczące 427 stron masywnopisu (z czego samo podsumowanie tejże komisji zajmuje 14 stron), znajdują się w Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod sygn. 15/283⁴⁶.

W skład Komisji Dyscyplinarnej rozpatrującej służbowe przewinienia woźnego weszły następujące osoby: prof. Czesław Znamierowski⁴⁷ (przewodniczą-

---

⁴⁴ Ibidem, s. 373–606.

⁴⁵ Por. Dz.U. 1920, nr 65, poz. 429.

⁴⁶ Informacje o przebiegu sprawy dyscyplinarnej woźnego Józefa Książkiewicza przekazywano na bieżąco do MWRiOP – zob. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, sygn. 3768, Akta osobowe – Książkiewicz Józef, s. 5–8.

⁴⁷ Czesław Znamierowski (1888–1967) – filozof, prawnik, prof. UP. Więcej zob. J. Wąsicki, *Znamierowski Czesław (1888–1967)*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981, s. 877–878; M. Smolak, *Czesław Znamierowski. W poszukiwaniu sprawnego państwa*, Poznań 2007; idem, *Życie i działalność naukowa Czesława Znamierowskiego*, w: C. Znamierowski, *Rozważania o państwie, prawie i życiu publicznym*, wstęp i dobór tekstów M. Smolak, Poznań 2010, s. 9–49.

cy), dr Ludwik Posadzy⁴⁸ (członek), Władysław Tomczak⁴⁹ (członek), Edward Tworowski⁵⁰ (członek i protokolant), inż. Augustyn Sanek⁵¹ (członek i rzecznik dyscyplinarny).

W akcie oskarżenia wymieniono zarzuty stawiane Książkiewiczowi: 1) przywłaszczenie opału w 1920 roku, 2) fałszowanie list pracy w latach 1926–1936, 3) potrącanie świadczeń socjalnych z zarobków pracownic w latach 1925–1929, 4) otrzymywanie korzyści materialnych przy zakupie materiałów piśmiennych w firmie „Kamyszek” w latach 1933–1934, 5) pobieranie niedozwolonych opłat w garderobie biblioteki, 6) podnajmowanie mieszkania służbowego p. Julianowi Winiarskiemu, 7) korzystanie z prądu na rachunek BUP w roku 1931 przy pracy ślusarskiej, a także palenie lampy w stolarni bibliotecznej podczas robót prywatnych⁵².

KDUP – po zapoznaniu się z dokumentami sprawy i przesłuchaniu świadków – podała do wiadomości, że Józef Książkiewicz **winien jest** fałszowania list płatniczych (pkt 2), pobierania opłat w garderobie (pkt 5) oraz korzystania z prądu w sposób niedozwolony (pkt 7). **Nie jest natomiast winny** potrącania świadczeń socjalnych z zarobków pracownic (pkt 3), otrzymywania korzyści z zakupów w firmie „Kamyszek” (pkt 4) i podnajmowania mieszkania służbowego (pkt 6)⁵³. Nie odwołano się do pierwszego punktu, czyli kradzieży opału

⁴⁸ Ludwik Posadzy (1878–1939) – filozof, wykładowca na UP, pracownik BUP od 1925 roku. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14947, s. 120–122; ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Ludwik Posadzy, sygn. 225; AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/234, s. 24; [Red.], *Posadzy Ludwik, pseud. Brat mniejszy (1878–1939)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa 1983, t. 27, s. 679–680; J. Baumgart, *Wspomnienie o śp. dr Ludwiku Posadzym (wygłoszone na Zebraniu Poznańskiego Koła Z.B.P. w dniu 6 XI 1945)*, „Przegląd Biblioteczny” 1946, R. 14, s. 145–148; Z. Zakrzewski, *Przechadzki po Poznaniu lat międzywojennych*, Warszawa–Poznań 1983, s. 145.

⁴⁹ Władysław Tomczak (ur. 14 maja 1896 roku w Żninie, zm. ?) – od 1924 roku mechanik na UP, a w 1937 roku mianowany starszym mechanikiem w Zakładzie Fizyki na Wydziale Lekarskim UP. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 15183, s. 378–379; AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/234, s. 39.

⁵⁰ Edward Tworowski (ur. 27 maja 1914 roku w Hamborn, zm. ?) – kancelista w Rektoracie UP. Był synem Jana Tworowskiego, od 1922 roku odźwiernego UP, a następnie woźnego w Collegium Marcinkowskiego. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 15195, s. 894.

⁵¹ Augustyn Sanek (ur. 25 lipca 1887 roku w Lubyczy Królewskiej, zm. 5 września 1958 roku w Poznaniu) – inżynier, od 1927 roku zatrudniony na UP jako kontraktowy asesor, potem kierownik Intendentury UP. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 15022, s. 740–743; AUAM, Dział Personalny – Augustyn Sanek, sygn. 126/32/827.

⁵² AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 584.

⁵³ Ibidem.

w roku 1920; uczyniono temu zadość w uzasadnianiu, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu.

Następnie wydano wyrok orzekający karę obniżenia grupy uposażenia o jeden stopień i zawieszenie awansu na trzy lata, na podstawie art. 77 Ustawy z 17 lutego 1922 roku o państwowej służbie cywilnej⁵⁴. Uzasadnienie tej decyzji zajmuje kolejne dziesięć stron maszynopisu, a zostanie ono streszczone niżej. Pierwsza część odnosi się do przywołanych podpunktów oskarżenia, to jest do ustalenia faktów, natomiast druga – do oceny czynów woźnego.

W pierwszej części Komisja Dyscyplinarna rozwijała w punktach każdy z zarzutów. Pierwszy odrzucono, ponieważ za to przewinienie Książkiewicz został już ukarany naganą przez dyrektora Edwarda Kuntzego. Jeśli chodzi o drugi i trzeci punkt oskarżenia, to KDUP je unieważniła, ponieważ listy płatnicze zawierały liczne wytarcia i poprawki, wobec czego pozbawione były wszelkiej wiarygodności, co uznano za naganne. Dalej wypisano uwagi do fragmentów z list płatniczych. Konkluzja do tego zarzutu ujęta została w dwa zdania:

Globalnej sumy szkód tych na czas funkcji płatniczych oskarżonego wyznaczyć jednak dokładnie niepodobna. Również niepodobna ustalić, w jakim stopniu krzywdził w wypłatach posługaczki⁵⁵. Z zeznań posługaczek nie da się ustalić, iżby oskarżony potrącał im świadczenia socjalne, a więc iżby inkasował pieniądze na ten cel podwójnie. [...] Są jednak pośród zeznających posługaczek i głosy, że oskarżony krzywdy nie robił⁵⁶.

Czwarty punkt oskarżenia podsumowano stwierdzeniem, że „nie da się ustalić, czy oskarżony otrzymywał korzyści przy zakupie materiałów piśmieniowych w firmie Kamyszek”⁵⁷. Nie udało się udowodnić przewinienia, ale zaznaczono, że podejrzane są wytarcia i przerabianie cyfry w książeczkach rozrachunkowych, zarówno biblioteki, jak i firmy „Kamyszek”⁵⁸.

Kolejny punkt, mówiący o zarzucie pobierania opłat w garderobie (pkt 5), został bez żadnych wątpliwości potwierdzony. Oskarżony sam się do tego przyznał.

Konkluzja dotycząca szóstej części oskarżenia nawiązuje w treści do poprzednich, bo znowu nie można było stwierdzić, czy oskarżony podnajmował

⁵⁴ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164. W art. 77 ustawodawca przewidział kary dyscyplinarne za uchybienia i przewinienia służbowe: „1) naganę, 2) odliczenie lat służby od roku do trzech, 3) obniżenie stopnia służbowego o jeden lub dwa, z zawieszeniem możliwości awansu na przeciąg jednego roku do lat trzech, 4) przeniesienie w stały stan spoczynku z umniejszonym uposażaniem emerytalnym najwyżej do 50%, 5) wydalenie ze służby”.

⁵⁵ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 586.

⁵⁶ Ibidem, s. 588.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem.

mieszkanie służbowe Julianowi Winiarskiemu⁵⁹. W kolejnym zdaniu napisano coś zgoła innego, skądinąd interesującego obyczajowo, że „był to jego przyszły zięć [J. Winiarski – S.B.] i zgodnie z przyjętymi w tej sferze społecznymi zwyczajami uznać trzeba za wysoce prawdopodobne, że przez parę miesięcy mieszkał u oskarżonego bezpłatnie”⁶⁰.

Punkt siódmy oskarżenia był zasadny. Nie można było tylko ustalić, w jakim wymiarze oskarżony korzystał z prądu dla własnych celów. Z tej przyczyny ograniczono się do jednego przypadku⁶¹.

W drugiej części uzasadnienia wyroku przedstawiono ocenę czynów oskarżonego. Na początku rozpatrzono trzy zarzuty potwierdzone przez Komisję Dyscyplinarną. Do jednego z nich odnosił się art. 103 Ustawy o państwowej służbie cywilnej⁶², ustawy, która sprzeciwiała się pobieraniu opłat za garderobę. Dyrekcja miała podobno wyraźnie zakazywać tego procederu. Podkreślano, że takie postępowanie oskarżonego miało „szkodliwe znaczenie społeczne, opłata garderobiana bowiem podwyższa koszt korzystania z odczytów, które się odbywały w bibliotece, i które często, mając charakter popularny winny były być dostępne i pod względem ceny szerszemu ogółowi”⁶³.

W drugim zarzucie postawionym Książkiewiczowi wyartykułowano z jednej strony niedozwolone korzystanie z energii elektrycznej, z drugiej – niedozwolone zarobkowanie. Oba przewinienia podchodziły pod odpowiednie artykuły: pierwsze pod art. 262 Kodeksu karnego⁶⁴ i art. 103 Ustawy o państwowej służ-

⁵⁹ Nie udało się uzyskać, mimo usilnych starań, jakichkolwiek danych o tej osobie.

⁶⁰ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 588–590. „Funkcjonariusze niżsi, mieszkający w gmachach uniwersyteckich, muszą zastosować się do regulaminu domowego oraz wskazówek Zarządzającego gmachem. W szczególności nie wolno im podnajmować, a nawet przyjmować na nocleg, osób nienależących do rodziny. Na wyjątki zezwolić może tylko Rektor lub osoba przez Niego upoważniona”. *Regulamin dla funkcjonariuszy niższych Uniwersytetu Poznańskiego (zatwierdzony uchwałą Senatu Akademickiego z 9 marca 1928 roku)*, Poznań 1928, s. 6–7. Zob. ABUP, Biblioteka Uniwersytecka, sygn. KAT A/6, Rozporządzenia w sprawach personalnych 1927–1934, b.p. W tym miejscu dziękuję Pani Maricie Jagiełłowicz, opiekunce zbiorów archiwalnych Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, za odnalezienie tego druku.

⁶¹ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 590.

⁶² Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164, art. 103, s. 343: „Funkcjonariuszowi niższemu nie wolno żądać za spełnienie czynności służbowych, albo wywoływać ofiarowywanie jakichkolwiek korzyści lub darów, jak również przez wyzyskiwanie swego stanowiska urzędowego przysparzać lub starać się o przysporzenie sobie, albo innym osobom jakichkolwiek korzyści”.

⁶³ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 590.

⁶⁴ Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 roku, Kodeks karny, art. 262, s. 1171: „§1. Kto przywłaszcza sobie cudze mienie ruchome podlega karze więzienia do lat 3 lub aresztu do lat 3, §2. Kto przywłaszcza sobie powierzone mu mienie podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu, §3. Kto przywłaszcza

bie cywilnej⁶⁵, drugi – pod art. 29 tejże ustawy⁶⁶. „Fakt korzystania przy pracy prywatnej z własności państwowej budził przy tym w rozważanym przypadku zgorzenie publiczne wśród kolegów służbowych oskarżonego [...]”⁶⁷. Korzystanie z prądu elektrycznego, a także korzystanie z pomieszczenia służbowego dla prac własnych przeszkadzało więc najbliższemu otoczeniu woźnego, czyli funkcjonariuszom niższym.

Trzeci zarzut skomentowano w ten sposób, że praktyka wycierania i poprawiania list płatniczych, już nawet pomijając korzyści materialne, była sama w sobie karygodna. Tego rodzaju uczynki miały przewidziane sankcje prawne, które KDUP skrupulatnie wyliczyła: art. 187, 262 i 264 Kodeksu karnego⁶⁸ oraz art. 95, 100 i 103 Ustawy o państwowej służbie cywilnej⁶⁹.

Po dwóch omówionych częściach w akcie uzasadnienia wyroku rozpisano dwustronicowe podsumowanie całego zajścia. Na wstępie trzeba stwierdzić, że jest to swoista refleksja o sytuacji BUP oraz okolicznościach, w jakich znalazły się „polskie dobra kultury” w latach międzywojennych⁷⁰. W opinii KDUP przykład Józefa Książkiewicza należy rozpatrywać w odpowiednim czasie i przestrzeni, co wymownie zostało zaznaczone w pierwszym akapicie podsumowania: „[...] w danym przypadku trzeba ważyć całokształt warunków, w jakich odbywało się urzędowanie oskarżonego i w jakich popełnił on wytknięte mu przekroczenie prawa”⁷¹.

Kolejną część trzeba przytoczyć w większym fragmencie, gdyż jest ona kluczowa dla niniejszych rozważań. Komisja Dyscyplinarna odtworzyła w niej bowiem praktyki funkcjonowania BUP. Zwraca uwagę na znaczne uchybienia i niekonsekwencje w zarządzaniu personelem:

---

sobie mienie znalezione, podlega karze aresztu do miesiący 6 lub grzywny, \$4. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary lub od kary uwolnić, jeżeli sprawca z nędzy przywłaszczył sobie celem użycia małej wartości przedmiot pierwszej potrzeby, \$5. Jeżeli przestępstwo popełniono na szkodę osoby najbliższej, ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego”.

⁶⁵ Zob. przyp. 62.

⁶⁶ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164, art. 29.

⁶⁷ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 590.

⁶⁸ Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571, art. 187, 262, 264.

⁶⁹ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164, art. 95, 100, 103.

⁷⁰ Okoliczności zaistniałe w powstającym państwie polskim (braki kadrowe, zaszciości międzydzielnicowe, trudności w relacjach społecznych wynikające z innych poglądów politycznych i społecznych) mogły się przyczynić do zająć w bibliotece w Poznaniu. Ostatnio na ten temat pisali w znakomitych książkach: W. Mędrzecki, *Odzyskany śmietnik. Jak rozdaliśmy sobie z niepodległością w II Rzeczypospolitej?*, Kraków 2022; M. Górny, *Polska bez cudów. Historia dla dorosłych*, Warszawa 2022.

⁷¹ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 592.

Bez czyjejkolwiek wyraźnej winy, z przypadkowego zbiegu okoliczności, sprawy administracyjne Biblioteki ułożyły się od samego początku jej funkcjonowania w Państwie Polskim niekorzystnie w tym znaczeniu, iż nad organizacją pracy i jej wykonaniem nie było stałego i ciągłego, a przez to i wnikliwego nadzoru. Dyr[ektor Edward – S.B.] Kuntze przez szereg lat spełniał ważną misję państwową, rewindykując dobra kulturalne w Rosji. Kierownicze funkcje pełnili zastępcy, nie było więc jednolitości w administrowaniu. Z tym wiązała się pewna niekonsekwencja w stosunku do oskarżonego. Już w roku 1920 otrzymał on poważne upomnienie służbowe za czyn, który wskazywał, że chwiejne są u oskarżonego zasady poszanowania cudzej własności oraz to, co nazwać by można zasadami moralności służbowej. Upomnienie owo wyraźnie mówi przy tym o wręcz karygodnych praktykach rachunkowych. A przecież oskarżonemu nie odebrano w konsekwencji tego stwierdzenia funkcji płatniczego w stosunku do posługaczek, które wykonywały okresowe porządki w Bibliotece. Zostawiono więc oskarżonego na równi pochyłej praktyk, które już ustalono.

Brak nadzoru i wnikliwej kontroli trwał właściwie aż do końca 1929 roku, kiedy p. [Maria – S.B.] Golska⁷² przyjęła z rąk oskarżonego wypłatę pracownic [...].

Brak dostatecznego nadzoru i kontroli od samego niemal początku urzędowania oskarżonego sprawił, iż swoje praktyki rachunkowe: wpisywanie pozycji fikcyjnych czy zamaskowanych, praktykował on jak gdyby bez żadnych skrupułów i nawet nie ukrywał ich przed swymi kolegami [...]. Zachowanie się oskarżonego daje tu taki obraz, jak gdyby nie miał on poczucia, że wykracza przeciw elementarnym zasadom moralnym i urzędowania [...].

Biorąc pod uwagę konkretną sytuację, jaka zaistniała w Bibliotece, nie można przyjąć pełnej winy oskarżonego w tym, że prowadził roboty prywatne w stolarni biblioteczej. Dyrektor Biblioteki [Edward Kuntze – S.B.] wiedział o jego zajęciu pobocznym w stolarni i był nawet sam w tej pracowni. Robiono też tam prace prywatne dla dyrektora, a więc również przy świetle bibliotecznym.

Jeżeli się zważy całokształt sytuacji, w której pracował oskarżony, to trzeba dojść do przekonania, że okoliczności stwarzały niebywale wielką pokusę dla jego mało skrupulatnego sumienia. Bezkarność przekroczeń ujawnionych,

---

⁷² Maria Golska (1896–1968) – od 1 maja 1920 roku kancelistka i sekretarka w Sekretariacie Generalnym UP (do 31 września 1921 roku), a potem w Kwesturze UP (do 31 grudnia 1923 roku). Do BUP została przyjęta 1 stycznia 1924 roku, natomiast w lutym 1937 roku awansowała do IX grupy uposażenia w charakterze sekretarki, na którym to stanowisku pracowała do zajęcia tej biblioteki przez Niemców we wrześniu 1939 roku. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14470, s. 93–94; ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Maria Golska, sygn. 59.

wyrabiała w nim i umacniała poczucie bezkarności. A to z kolei zacierało linię nieprzekraczalnych dyrektyw postępowania.

Ten brak dostatecznego nadzoru przyjmuje Komisja jako okoliczność łagodzącą w ocenie postępowania. Bierze ją też pod uwagę w wyborze kary [wyróż. – S.B.]⁷³.

Z przytoczonego fragmentu jednoznacznie wynika, że władze BUP nie dopełniały należycie swoich obowiązków od początku przejęcia tej instytucji w 1919 roku i lekcewały uchybienia Józefa Książkiewicza. Upominano go, ale niezależnie od tego woźny w dalszym ciągu cieszył się sporym zaufaniem. Dzięki temu „wyrobiło się w nim i umocniło poczucie bezkarności”. Do znaczących przewinień dyrekcji zaliczono pozostawienie pracowników bez należytego nadzoru, zwłaszcza kiedy dyrektor Edward Kuntze zajęty był rewindykacją⁷⁴. Najistotniejsze jest to, że Komisja Dyscyplinarna uwzględniła brak takiego nadzoru i kontroli dyrekcji BUP w ocenie postępowania oraz przy wyborze kary dla Józefa Książkiewicza.

Woźny w polskich bibliotekach i uniwersytetach

Do obowiązków funkcjonariuszy niższych Drugiej Rzeczypospolitej należało: wiernie służyć państwu, przestrzegać przepisów, dbać o dobro publiczne, wypełniać obowiązki gorliwie, sumiennie i bezstronnie⁷⁵. Zobowiązani byli oni również do zachowania tajemnicy służbowej⁷⁶. Mieli zachowywać się zgodnie z wymaganiami karności służbowej, czyli do przełożonych i innych urzędników odnosić się z szacunkiem, a w stosunku do funkcjonariuszy zajmujących równorzędne lub podrzędne im stanowiska – być uprzejmym⁷⁷. Nie wolno im było przyjąć innej posady, stanowiska ani trudnić się zajęciami, których wykonywanie absorbowało ich w czasie pracy bądź przeszkadzało „w ścisłym wykonywaniu czynności urzędowych lub może wywołać uzasadnione podejrzenie o stronniczość lub interesowność”⁷⁸. Gdyby podjęli się pracy ubocznej, powinni

⁷³ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/283, s. 592–596.

⁷⁴ Więcej o działalności rewindykacyjnej polskiej delegacji w Rosji Radzieckiej i ZSRR, w tym także Kuntzego, zob. D. Matelski, *Negocjacje restytucyjne Drugiej Rzeczypospolitej z państwami ościennymi w sprawie dóbr kultury*, w: *Polska dyplomacja kulturalna po roku 1918. Osiągnięcia, potrzeby, perspektywy*, red. A. Koseski, A. Stawarz, Warszawa–Pułtusk 2006, s. 45–63.

⁷⁵ Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164, art. 95.

⁷⁶ Ibidem, art. 99.

⁷⁷ Ibidem, art. 100.

⁷⁸ Ibidem, art. 29.

każdorzazowo zawiadomić o takim zajęciu władzę służbową⁷⁹. Urzędnik w czasie pracy „powinien był oddać cały swój czas, całą osobę do dyspozycji”⁸⁰. Najistotniejsze powinności służbowe funkcjonariuszy niższych miały być określone w instrukcjach, regulaminach i pismach przełożonego, co w przypadku urzędników nie miało miejsca, gdyż w stosunku do nich w większym zakresie stanowiły o tym przepisy Ustawy o państwowej służbie cywilnej z roku 1922⁸¹.

Co w takim razie należało do obowiązków woźnego, którego nazywano także posługaczem, gońcem lub magazynierem? Nie dysponujemy dokładnymi przepisami służbowymi dla woźnych i stróżów, obowiązującymi wówczas na poznańskiej uczelni. Znany jest tylko *Regulamin dla funkcjonariuszy niższych Uniwersytetu Poznańskiego*⁸². W pkt 1 wymienione są tam osoby, które zaliczały się do pracowników pomocniczych UP⁸³, a w pkt 5 podaje się ogólne obowiązki funkcjonariuszy niższych i informację o regulacjach czynności na podstawie wewnętrznych regulaminów⁸⁴.

Nie odnaleziono również przepisów dla woźnych BUP bądź jakiegokolwiek umowy, w której mogłyby znaleźć się wytyczne dotyczące stanowiska woźnego. Na szczęście w corocznych sprawozdaniach dyrektora BUP (z lat 1928–1938) zostały wymienione obowiązki pracowników biblioteki⁸⁵. Dzięki temu wiemy, że woźny Józef Książkiewicz odpowiadał za porządek wewnątrz budynku, obsługę telefonu, ekspedycję (tj. roznoszenie poczty i przesyłek, załatwianie sprawunków) i prowadzenie portierni⁸⁶.

⁷⁹ Ibidem, art. 29. Prezydium Rady Ministrów wystosowało specjalny okólnik nr 43 do ministerstw i urzędów wyższych w sprawie zajęć ubocznych funkcjonariuszy niższych. Raz jeszcze przypomina się w nim o obowiązku funkcjonariuszy państwowych, jakim było informowanie władzy służbowej o jakichkolwiek ubocznych pracach, przynoszących jakiegokolwiek korzyści materialne. Zob. AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/128, b.p.

⁸⁰ S. Kasznica, *Polskie prawo administracyjne: pojęcia i instytucje zasadnicze*, Poznań 1946, s. 90.

⁸¹ A. Łukaszczyk, op. cit., s. 255.

⁸² Zob. przyp. 60.

⁸³ Byli to: elektromechanicy, instalatorzy, laboranci, magazynierzy, maszyniści, mechanicy, monterzy, odźwierni, ogrodnicy, palacze, pedle, pielęgniarze, pielęgniarki, posługacze, preparatorzy, ślusarze, stolarze, stróże, włodarze i dozorczy pól doświadczalnych, gońcy oraz woźni zakładów i seminariów.

⁸⁴ „Każdy funkcjonariusz niższy obowiązany jest wiernie służyć Rzeczypospolitej, przestrzegać ściśle przepisów obowiązujących, spełniać obowiązki swoje gorliwie, sumiennie i bezstronnie oraz dbać według najlepszej woli i wiedzy o dobro sprawy publicznej, i spełniać wszystko, co temu dobru służy, a unikać wszystkiego, coby mu mogło zaszkodzić. Zakres obowiązków poszczególnych funkcjonariuszy niższych, wymienionych w pkt. 1, może być określony przez specjalny regulamin wewnętrzny”. *Regulamin dla funkcjonariuszy...*, s. 4–5.

⁸⁵ AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/115–119, 121–122, 124.

⁸⁶ Zob. np. AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/117, s. 31.

Zasadne jest przywołanie wytycznych z innych polskich bibliotek. Zestawienie czynności woźnych Biblioteki Jagiellońskiej przedstawił Karol Estreicher w 1877 roku:

Do woźnych należało: odnoszenie i przynoszenie książek, nadzór czytelników, chodzenie z wezwaniami do stron pożyczających, zamiatanie sal, otrzeptywanie książek z pleśni i kurzu, przenoszenie książek, sprowadzanie drzewa i węgla, palenie w piecach, zanoszenie przesyłek od dyrekcji⁸⁷.

Podobne reguły pracy obowiązywały woźnych na początku XX wieku w Bibliotece Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie (Baworovianum), w której szczególną uwagę zwracano na zasady moralne i restrykcje:

[woźny powinien – S.B.] „wieść życie moralne i trzeźwe, w ogóle tak postępować, jak na uczciwego człowieka i wiernego sługę fundacji przystoi”. Powodem jego wydalenia mogło być skazanie sądowe za zbrodnię, kradzież („chciwość zysku”) i naruszenie obyczajów, zaniedbanie lub uchybienie obowiązkom, zachowanie gorszące, czyli: wpuszczanie do biblioteki osób spoza zarządu, wynoszenie zbiorów lub sprzętów bibliotecznych, pozostawienie w bibliotece światła i ognia bez dozoru, pijaństwo, nieposłuszeństwo wobec bibliotekarza, niewłaściwe zachowanie wobec osób zwiedzających lub pracujących w bibliotece⁸⁸.

Do przytoczonych informacji dodajmy takie czynności, jak: oklejanie kartonów katalogowych⁸⁹, sprzedaż rewersów⁹⁰, dyżurowanie w czytelni⁹¹,

⁸⁷ P. Lechowski, U. Perkowska, *Część III: Biblioteka Jagiellońska w latach 1868–1918*, w: *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 2, 1775–1918, red. P. Lechowski, Kraków 2017, s. 318.

⁸⁸ J. Gwioździk, *W służbie biblioteki: status i obowiązki pracowników Baworovianum we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, nr 17, s. 33–34.

⁸⁹ „Referent «egzemplarza bibliotecznego» wycina z jednostronnie drukowanych wykazów odpowiednie pozycje i to w takiej ilości, ile ich wymaga dane dzieło (karta alfabetyczna, systematyczna, odsyłacze), poczem woźny nakleja je na kartony katalogowe”. S. Vrtel-Wierczyński, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu 1919–1929*, Poznań 1929, s. 15.

⁹⁰ „§4. [...] Przed wejściem do Pracowni [Naukowej – S.B.], otrzymuje Czytelnik od Woźnego numer swego miejsca i kupuje rewersy [...]” (*Biblioteka Miejska w Bydgoszczy. Regulamin*, Bydgoszcz 1930, s. 12–13); „§10. Książki do czytelni głównej i do wypożyczalni zamawia się [...] na blankietach [...], które można nabyć u woźnego w szatni [...]” (*Regulamin korzystania z Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1936, s. 3).

⁹¹ „§11. Po książkę zamówioną do czytelni głównej należy zgłosić się u dyżurnego woźnego w czytelni [...]” (*Regulamin korzystania z Biblioteki Jagiellońskiej... s. 3*); „Po książki

prowadzenie szatni⁹², dostarczanie i odbieranie przesyłek⁹³, czyszczenie książek i ogólne utrzymanie porządku⁹⁴. Oprócz tego woźni na uniwersytetach pełnili funkcje reprezentacyjne⁹⁵, a także pomagali dyrektorom i profesorom⁹⁶.

Trzeba zwrócić szczególną uwagę na opis pracy woźnego, aby należycie rozpoznać jego stanowisko. W ogóle brakuje wydanych źródeł odnoszących się do funkcjonariuszy niższych⁹⁷, znane są jedynie wspomnienia studentów

---

należy się zgłosić do woźnego, pełniącego służbę w Czytelni” (*Uniwersytet Poznański: skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1935/36*, Poznań 1935, s. 8).

⁹² „§6. Własne książki, teki, laski, parasole zostawia się na czas pobytu w Wypożyczalni – u Woźnego [...]. Wchodząc do Pracowni Naukowej i Czytelni Pism, zostawia się okrycia, laski [...] u Woźnego w Szatni, otrzymując w zamian znaczek”. *Biblioteka Miejska w Bydgoszczy...*, s. 15. Zob. też *Regulamin zewnętrzny Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (prowizoryczny). Przyjęty na posiedzeniu Komisji Bibliotecznej Senatu U.W. (w dniu 2-go kwietnia 1935 r.)*, Warszawa 1935, s. 7, 9; *Regulamin Biblioteki Publicznej i Uniwersyteckiej w Wilnie*, Wilno 1925, s. 9.

⁹³ „O ile można by wypożyczyć książkę wiadomą – w takim razie proszę uprzejmie o łaskawe oddanie jej do rąk młodszego naszego woźnego Karaśkiewicza [...], lub starszego woźnego Giernatowskiego (w mundurze), zależy który z nich pójdzie z dzisiejszą pocztą do miasta [...]” (list Jarosława Wit Opatrnego do Andrzeja Wojtkowskiego z 29 listopada 1927 roku, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Korespondencja Andrzeja Wojtkowskiego, sygn. 2423/4, k. 467); „Dziś o godz. 7-mej albo jutro między 12–13 przyjdzie woźny [Józef Kossowski – S.B.] Tow[arzystwa] Przyjaciół Nauk i książki zabierze” (list dziekana Wydziału Humanistycznego UP do NN z 9 lutego 1934 roku, AUAM, Rektorat 1919–1939, sygn. 15/854, b.p.).

⁹⁴ „Do obowiązków stróża należała pomoc woźnemu w czasie czyszczenia książek i w porządkach na wiosnę oraz w sierpniu”. S. Vrtel-Wierczyński, op. cit., s. 35.

⁹⁵ Zob. np. *Jerzy Sikorski (1932–1936)*, w: *Patrząc ku młodości. Wspomnienia wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. K. Wyka, Kraków 1964, s. 59–62; L. Infeld, *Kordian, fizyka i ja. Wspomnienia*, Warszawa 1968, s. 186; M. Żółtowski, *Wspomnienia z młodych lat*, Laski 2004, s. 78.

⁹⁶ Przykładowo: „W latach 1924–1926 [Władysław Smoleński – S.B.] był to już starzec, acz jeszcze mężczyzna okazały i postawny [...]. Na podium przestronnej sali wykładowej, wypełnionej po brzegi, wchodził – a raczej wkraczał powoli w czarnym palcie, z laską i melonikiem w rękę. Woźny odbierał je tutaj i niósł z wielką troską do stojącego opodal wieszaka” (K. Ogrodzki, *Ludzie zza ksiąg i kodeksów*, „Litera. Magazyn społeczno-kulturalny Wybrzeża” 1963, nr 2, s. 30; zob. też M. Wierzbicka, *Władysław Smoleński*, Warszawa 1980, s. 3); „Zasiadłem do dalszej pracy z p. Bielskim, ale przed upływem kwadransa wpada zacna żona woźnego naszego Józefa Hrywiuka i mówi, że poszukują mnie na podwórzu wojskowi i dopytują o mnie. Istotnie w ślad za Józefową weszli do sali gdzie pracowaliśmy, dwaj NKWDyści z rewolwerami w rękę” (S. Kościałkowski, *Raptularz*, Londyn 1973, s. 12); „Kiedy otworzył mi drzwi woźny Mis, powiedziałem mu, że mam osobistą sprawę do profesora. Ten zameldował mnie profesorowi [Stanisławowi Zakrzewskiemu – S.B.], który wyszedł aż na korytarz, pragnąc osobiście przekonać się, co to za ważna osobistość ma do niego interes” (S. Giza, *Na ekranie życia: wspomnienia z lat 1908–1939*, Warszawa 1972, s. 140).

⁹⁷ W opracowaniu relacji pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego z czasu okupacji niemieckiej znajduje się kilka wspomnień pracowników pomocniczych, zob. *Relacje*

i zaledwie kilka współpracowników, ale dzięki nim jesteśmy w stanie choćby wstępnie scharakteryzować to stanowisko. Najczęściej studenci, bibliotekarze i dyrektorzy opisywali cechy charakteru i wygląd zewnętrzny woźnych i stróżów⁹⁸. Taką perspektywę badawczą należałoby utrzymać, ponieważ tylko dzięki temu będziemy mogli w przyszłości szerzej zauważać i przedstawić tę grupę – przy wykorzystaniu większej ilości różnorodnego materiału źródłowego – pośród całej „niemej” grupy pracowników pomocniczych uniwersytetu bądź biblioteki⁹⁹.

Większość wspomnień związana jest z osobami pracującymi w budynkach uniwersyteckich, zwłaszcza w bibliotece, dziekanacie lub domach studenckich. Dzięki takim zapiskom pamiętnikarskim dowiadujemy się czegoś więcej o woźnych – np. tego, że byli na ogół ludźmi szanowanymi, budzącymi zaufanie, a także cieszyli się dobrą opinią i zajmowali dosyć wysoką (nieoficjalną) pozycję na uniwersytecie. Byli związani z instytucją, której służyli. Świadczy o tym ich wieloletnie zatrudnienie – bywało, że dochodzili do emerytury na jednym stanowisku. Zdarzali się też tacy woźni, którzy podwyższali kwalifikacje i wykształcenie, tym samym podnosili swoją pozycję. Z pracodawcą mieli na ogół dobre stosunki, zresztą podobnie jak ze współpracownikami. Profesorowie się z nimi przyjaźnili, studenci darzyli ich sympatią i szacunkiem. Woźni mieli poczucie własnej godności i umieli na tyle – jak się zdaje – obiektywnie spojrzeć na samych siebie, żeby zdać sobie sprawę z tego, jak ważną rolę odgrywają na uniwersytecie. W niejednym przypadku odznaczali się pilnością, a nawet odwagą i doświadczeniem życiowym¹⁰⁰. Warto zwrócić uwagę, że woźnymi

---

pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej, oprac. J. Michalewicz, Kraków 2005, s. 925–930, 955–965.

⁹⁸ Zob. m.in. Jerzy Sikorski (1932–1936), s. 9, 61–62; M. Danilewicz-Zielińska, *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej w Warszawie*, Paryż 1978, s. 38–39; S. Lempicki, *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław 2006, s. 13; W. Czaplinski, *Szkoła w młodych oczach*, Kraków 1982, s. 248; P.M. Żukowski, *Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1918–1939*, Kraków 2016, s. 245–246; K. Muszyńska, *Z pierwszych lat mojej pracy w Bibliotece Narodowej (1945–1949)*, w: *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej*, przedmowa A. Kłossowski, Warszawa 1995, s. 88–89, 96–97; H. Chamerańska, *Z moich wspomnień o Bibliotece Narodowej (1947–1956)*, w: ibidem, s. 136; B. Horodyski, *Biblioteka Ordynacji Zamojskiej w latach wojny*, Warszawa 2005, s. 28–31; K. Estreicher, *Dziennik wypadków*, t. 1: 1939–1945, Kraków 2001, s. 186–187.

⁹⁹ Por. *Eigen-Sinn. Życie codzienne, podmiotowość i sprawowanie władzy w XX wieku*, wybór, wstęp, oprac. T. Lindenberger, A. Lüdtkke, red. K. Kończal, przeł. A. Górny, K. Kończal, M. Zielińska, Poznań 2018; S. Grygiel, *W obowiązku. Historia codzienności polskich służących domowych od końca XIX wieku do 1939 roku: rekonesans badawczy*, Toruń 2023.

¹⁰⁰ Znamy przykład z innej przestrzeni aniżeli biblioteka: woźnego Archiwum Państwowego w Poznaniu, Stanisława Prutkowskiego (1901–1986), który – wraz z kustoszem Adamem Kaletką (1887–1956) – pod koniec II wojny światowej podjął się ratowania

bardzo często zostawali byli żołnierze lub weterani wojenni¹⁰¹. Zdarzało się, że przechodzili do innych bibliotek, co świadczy o ich mobilności tudzież ogólnym poszanowaniu dla tego zawodu.

Woźny w przestrzeni Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1919–1939

Działalność jakiegokolwiek uniwersytetu nie jest możliwa bez biblioteki naukowej. Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu powstała w 1919 roku, w gmachu byłej Biblioteki Cesarza Wilhelma (niem. Kaiser-Wilhelm-Bibliothek). (Jest to jedyny przejęty gmach uniwersytecki w Poznaniu, który nieprzerwanie – od otwarcia biblioteki w 1902 roku – pełni wciąż tę samą funkcję¹⁰²). Decyzję o przejęciu budynku przekazał Komisarjat Naczelnej Rady Ludowej¹⁰³. 30 czerwca 1919 roku, w imieniu oficjalnie otwartego miesiąca wcześniej uniwersytetu, zajęto budynki przy Ritterstrasse (ul. Rycerska, później i obecnie ul. Franciszka Ratajczaka), oddając kierownictwo nad nimi Antoniemu Bederskiemu¹⁰⁴, który objął je w zastępstwie Edwarda Kuntzego¹⁰⁵.

---

zbiorów tej placówki. W powojniu Prutkowski podejmował się różnorodnych zajęć. Na ogół był kimś w rodzaju złotej rączki w poznańskim archiwum. Więcej zob. APP, Akta osobowe – Adam Kaletka, sygn. 181/281; APP, Akta osobowe – Stanisław Prutkowski, sygn. 181/351; K. Kaczmarczyk, *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej*, „Archeion” 1948, t. 17, s. 94–95. Zob. również wzmianki o innych pracownikach pomocniczych w: *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945. Wybór dokumentów źródłowych*, wybór i oprac. A. Mężyński przy współpracy H. Łaskarzewskiej, Warszawa 2003 (*Część II: Pamiętniki, wspomnienia, korespondencja*, s. 241–451).

¹⁰¹ W trakcie kwerendy w AUAM niejednokrotnie natrafiałem na okólniki z MWRIOP, w których przypomina się władzom UP o „sprawie przyjmowania byłych oficerów do państwowej służby cywilnej”.

¹⁰² A. Jazdon, J. Skutecki, op. cit., s. 7.

¹⁰³ Szerzej o przejęciu biblioteki S. Kubiak, *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1966*, Poznań 1967, s. 37–42; A. Jazdon, *Biblioteka Uniwersytecka...*, s. 55–57.

¹⁰⁴ Antoni Bederski (1848–1930) – filolog, bibliotekarz i redaktor. Więcej zob. J. Perzyna, *Bederski Antoni*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981, s. 44–45; I. Mrugasiewicz, *Antoni Bederski*, w: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, Poznań 2001, s. 21–22; R. Chwaliszewski, *Antoni Bederski z Wysokiej – zasłużony bibliotekarz Poznania*, „Rocznik Nadnotecki” 1977, t. 8, z. 1, s. 94–99.

¹⁰⁵ Edward Jan Wilhelm Kuntze (1880–1950) – historyk, bibliofil, bibliotekoznawca. Zob. S. Sierotwiński, *Kuntze Edward, krypt. E. K., ek, EK. (1880–1950)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa 1971, t. 16, s. 200–202; A. Jazdon, *Kuntze Edward*,

Ten ostatni przejął kierowanie biblioteką 25 sierpnia 1919 roku, przybywszy z Krakowa, gdzie był dotąd kustoszem w Bibliotece Jagiellońskiej¹⁰⁶. Ze względu na to, że w czasie jego rządów dochodziło do konfliktów wśród pracowników i padały pierwsze podejrzenia w stosunku do Józefa Książkiewicza, warto poświęcić kilka zdań jego dyrekturze. Edward Kuntze po objęciu stanowiska w Poznaniu

miał do rozwiązania szereg nie cierpiących zwłoki problemów naukowych, organizacyjnych, zawodowych i prawnych. Należało jak najrychlej przystosować Bibliotekę do potrzeb i celów Uniwersytetu, jak najprędzej spowodować spolszczenie księgozbioru, zdobyć kadry pracowników, przygotować i wyszkolić odpowiedni personel. Wszystko to musiał przeprowadzać w warunkach zawiłych i trudnych¹⁰⁷.

W powyższym fragmencie przedstawiono wiele różnych spraw, którym musiał podołać Kuntze. W dalszej części opracowania Jan Baumgart wspomina: „duch Kuntzego panował jeszcze w czasie, kiedy mnie los skierował w roku 1931 do Biblioteki Uniwersytetu Poznańskiego”, a także dodaje: „stosunek dyrektora Kuntzego do współpracowników cechowała szczerść i serdeczność. Personel poznański był mu oddany całym sercem”¹⁰⁸. Być może od osób pracujących z pierwszym dyrektorem usłyszał, że był on osobą szczerą i serdeczną. Dlatego też chyba pobłażał on woźnemu, gdy ten popełniał pierwsze wykroczenia, a także nie zainteresował się konfliktem między pracownikami pomocniczymi i go nie rozwiązał.

Edward Kuntze był dyrektorem BUP w latach 1919–1927, po nim dyrektorstwo objął Stefan Vrtel-Wierczyński (lata 1927–1937). Po tym ostatnim na

---

w: *Dokumentacja działalności Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1979*, Poznań 1979, z. 1: *Historia Biblioteki*, s. 205–210. Na temat działalności Kuntzego w pierwszych latach działalności BUP zob. J. Baumgart, *Działalność Edwarda Kuntzego na stanowisku dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu: 1919–1926*, „Przegląd Biblioteczny” 1957, R. 25, nr 2–3, s. 106–111; A. Uljasz, *Z tradycji zarządzania polskimi bibliotekami akademickimi. Edward Kuntze (1880–1950)*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2012, nr 2, s. 31–36. Brak jakichkolwiek wzmianek o konfliktach personalnych za dyktury Kuntzego w wymienionych opracowaniach.

¹⁰⁶ S. Vrtel-Wierczyński, op. cit., s. 6; A. Czubiński, *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972, s. 130–131.

¹⁰⁷ J. Baumgart, *Edward Kuntze (1880–1950)*, w: idem, *Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze: wybór prac*, Warszawa 1983, s. 219.

¹⁰⁸ Ibidem, s. 220.

krótko obowiązki dyrektora przejęła Bożenna Szulc-Golska¹⁰⁹, a następnie, do marca 1939 roku, Józef Bossowski¹¹⁰. Ostatnim przedwojennym dyrektorem był Aleksander Birkenmajer¹¹¹. Należy przy tym pamiętać, że nie tylko dyrektorzy tworzą bibliotekę.

Uzasadnione jest podjęcie tematu przestrzeni BUP, w pierwszej kolejności przyjrzenie się lokalizacji pomieszczeń funkcjonariuszy niższych, by móc zapoznać się, z kim Józef Książkiewicz dzielił swą codzienność przy ul. Ratajczaka. Nie było to, jak się wkrótce okaże, bez znaczenia.

Stefan Vrtel-Wierczyński napisał w sprawozdaniu z 1929 roku, że

gmach biblioteczny jest to budynek jednopiętrowy, zbudowany w stylu późnego renesansu. W konstrukcji całości przestrzegano zasady oddzielenia magazynu bibliotecznego od biur, czytelń i mieszkań. Rozmieszczenie ubikacyj następujące: na parterze znajduje się z prawej strony sala wykładowa na 200 miejsc, salka boczna, pokój dla woźnego i garderoba, z lewej mieszkania dyrektora. Na pierwszym piętrze, idąc od prawej strony, mieści się: biuro dyrektora (obok pokoik woźnego), sekretariat, biuro bibliotekarzy, pokój katalogowy, wypożyczalnia, czytelnia główna, czytelnia profesorska, garderoba, pokój archiwalny. W suterrenach są mieszkania dla woźnych, znajduje się też tam introligatornia, a ogrzewanie centralne¹¹².

Woźni BUP mieli zatem do dyspozycji dwa pokoje (pokój i pokoik) i mieszkania w suterrenach. Nie wiemy, kogo miał na myśli dyrektor Vrtel-Wierczyński, gdy pisał raz o „woźnym”, a innym razem o „woźnych”. Zapewne chodziło mu o państwowych funkcjonariuszy niższych, których w tym czasie było 10 (jeden – Józef Kossowski – był przydzielony do biblioteki Poznańskiego

---

¹⁰⁹ Bożenna Szulc-Golska (1885–1966) – bibliotekarka, tłumaczka, kolekcjonerka. Zob. B. Zakrzewska-Nikiporczyk, *Bożenna Szulc-Golska*, w: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, Poznań 2001, s. 153–156.

¹¹⁰ Józef Jan Aleksander Bossowski (1882–1957) – prawnik, historyk prawa, prof. UP. Zob. I. Litwiak, *Bossowski Józef Jan (1882–1957)*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981, s. 76.

¹¹¹ Aleksander Birkenmajer (1890–1967) – bibliotekoznawca i historyk nauki. Zob. J. Baumgart, *Działalność bibliotekarska Aleksandra Birkenmajera*, „Roczniki Biblioteczne” 1961, R. 5, z. 1/4, s. 11–21; idem, *Aleksander Birkenmajer jako dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu i Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne” 1969, R. 13, z. 1/2, s. 169–196; R. Nowicki, *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz odbudowy zbiorów bibliotecznych. Ziemie zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Poznań 2006; M. Głowacka-Helak, *Profesor Aleksander Birkenmajer jako dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1939–1947*, „Biblioteka” 2017, nr 21 (30), s. 87–100.

¹¹² S. Vrtel-Wierczyński, op. cit., s. 7.

Towarzystwa Przyjaciół Nauk)¹¹³. Niestety, z zebranej przez pracowników BUP i KDUP dokumentacji do sprawy Książkiewicza nie dowiadujemy się, ile pokoi on zajmował ani gdzie i jakie przestrzenie zajmowała jego rodzina w budynku biblioteki. Poza tym miał on prowadzić prace stolarskie w bibliotecznym warsztacie, którego lokalizacji również nie wskazano.

W dostępnych źródłach znajduje się informacja, że woźny mieszkał – wraz z rodziną – od 18 października 1919 roku przy ul. Ratajczaka 4/6¹¹⁴. Oficjalnie rektor UP przyjął Książkiewicza jako urzędnika nieetatowego 5 grudnia 1919 roku i przyznał mu pobory w wysokości 3952 marek i mieszkanie służbowe w gmachu BUP¹¹⁵. W grudniu 1928 roku MWRiOP przyznało Książkiewiczowi (w piśmie: odźwiernemu) mieszkanie służbowe, czyli to, które do tej pory zajmował¹¹⁶. Były to trzy pokoje oraz kuchnia, o łącznej powierzchni 72 mkw.¹¹⁷. Trzy lata później, w trakcie dokonywania obliczeń za zużyty opał przez Intendenturę UP, wyliczono starszemu woźnemu zużycie opału w wysokości 234 kg/mies. za mieszkanie o łącznej powierzchni 282 mkw.¹¹⁸. Poza pokojem w „suterynach z mieszkania Pana dyrektora” liczącym 54,8 mkw., który jest tożsamy z pierwotnie przydzielonym mieszkaniem, nie podano – po raz kolejny – umiejscowienia pomieszczeń użytkowanych przez Książkiewicza i jego rodzinę.

Dzięki dobrze zachowanym planom architektonicznym budynku Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z pierwszej dekady jej istnienia możliwe jest zlokalizowanie kilku pomieszczeń zajmowanych przez woźnego Józefa Książkiewicza, a także pokoi i mieszkań pozostałych pracowników pomocniczych¹¹⁹. Na podstawie rysunków inwentaryzacyjnych Georga Zeidlera¹²⁰

¹¹³ „Stan personelu przedstawia się obecnie, jak następuje: 6 bibliotekarzy naukowych, 10 bibliotekarzy średnich, 2 urzędników administracyjnych [...]. Funkcjonariuszów niższych ma Biblioteka 10 (1 z nich przydzielony do Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk”. S. Vrtel-Wierczyński, op. cit., s. 19. W 1937 roku personel BUP liczył 41 osób, w tym 11 magazynierów – zob. J. Baumgart, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu w latach 1927–1937*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, R. 12, z. 1, s. 65.

¹¹⁴ APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14686, s. 884–885; Książka Adresowa Miasta Stołecznego Poznania 1923, s. 141; Książka Adresowa Miasta Stołecznego Poznania 1926, s. 160; Księga Adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1930, s. 160 (błędnie – Jan Książkiewicz); Księga Adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1933, s. 218.

¹¹⁵ ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Książkiewicz, sygn. 307, s. 26.

¹¹⁶ Ibidem, s. 68–69.

¹¹⁷ Ibidem, s. 68.

¹¹⁸ Ibidem, s. 93–94.

¹¹⁹ Wnętrze gmachu BUP omówił J. Skutecki, op. cit., s. 42–68.

¹²⁰ Georg Ulrich Theodor Zeidler (1860–1915) – architekt, malarz, wykładowca akademicki, budowniczy Kaiser-Wilhelm-Bibliothek. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 15290, s. 867–868; W. Letz, *Zeidler, Georg Ulrich*

z 25 marca 1903 roku można stwierdzić, że dostęp do piwnic i pomieszczeń znajdujących się w suterenach „był możliwy przez południową bramę boczną oraz przez bramę przejazdową od strony północnej”¹²¹. Lokatorzy i pracownicy korzystający z piwnicy mieli zatem możliwość wejścia osobnymi bramami do gmachu. W części usytuowanej od ulicy, po prawej stronie od głównego wejścia do budynku, znajdowały się dwa mieszkania dla bibliotekarzy (dwupokojowe z kuchnią) i małe mieszkanie dla palacza. Za to od strony podwórza, w narożu budynku, obok warsztatu introligatorskiego, znajdowała się kuchnia palacza¹²². Najpewniej te pomieszczenia zajmował palacz BUP Antoni Kasprzak, czyli najbliższy sąsiad i pierwszy skarżący się na woźnego Książkiewicza. W północnym skrzydle, tj. po lewej stronie od głównego wejścia do gmachu biblioteki, znajdowały się dwa „wydzielone pokoje – pokój dziewcząt i pokój gościnny – oraz prowadzące do nich schody stanowiące integralną część mieszkania dyrektora”¹²³. To właśnie te dwa pokoje, gdzie obecnie znajduje się portiernia, stanowiły mieszkanie służbowe Józefa Książkiewicza (wydzielone w „suterynach z mieszkania Pana dyrektora”). Na planie mieszkania dyrektora Rudolfa Fockego¹²⁴ z 1902 roku dopisano kilka lat później adnotację odnoszącą się do wymienionego wyżej mieszkania woźnego¹²⁵. Treść wpisu brzmi: „Z ubikacji korzysta p. Książkiewicz”, a strzałką wskazane jest pomieszczenie, którego on dotyczy (zob. il. 1).

Nie było niczym nadzwyczajnym, że służba mieszka w miejscu zatrudnienia. Związane to było z pełnionymi przez woźnych, stróżów i odzwiernych obowiązkami, które wymagały ciągłej obecności w miejscu pracy. To przecież oni otwierali i zamykali budynek, w którym pełnili służbę i żyli. W literaturze przedmiotu odnotowuje się pracowników zamieszkujących w gmachach bibliotek, przy czym zwraca się też uwagę na ich trudną sytuację materialną. W Bibliotece Jagiellońskiej na początku XX wieku wyglądało to następująco:

Theodor, w: *Braunschweigesches Biographisches Lexikon: 19. und 20. Jahrhundert*, red. H.R. Jarck, G. Scheel, Hannover 1996, s. 670.

¹²¹ J. Skutecki, op. cit., s. 61.

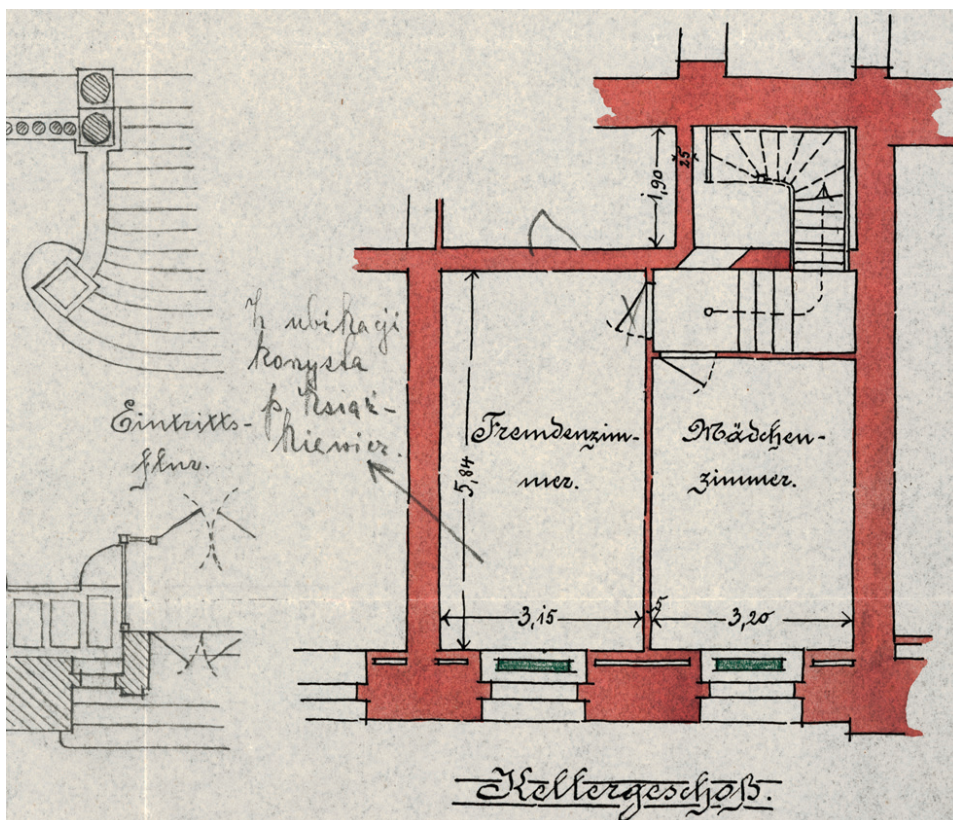
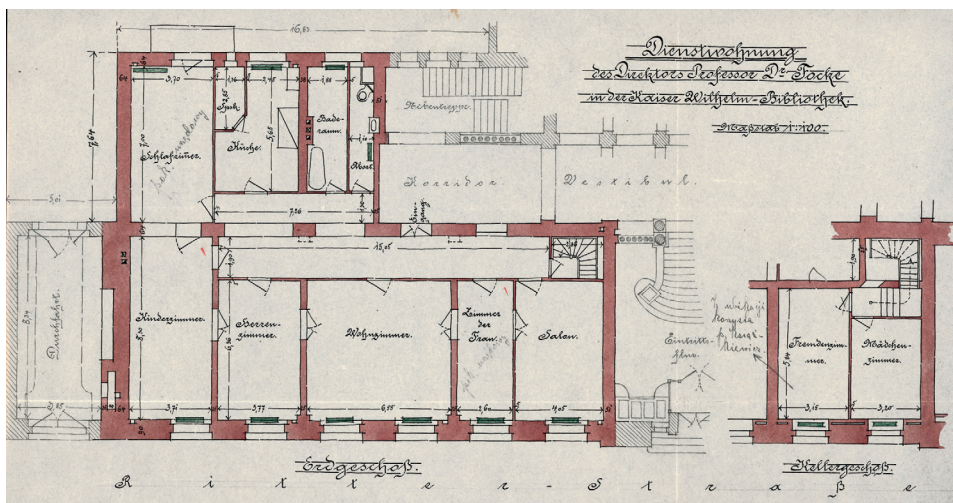
¹²² Zob. ibidem, il. na s. 64.

¹²³ Ibidem, s. 63.

¹²⁴ Rudolf Focke (1852–1918) – bibliotekarz, nauczyciel akademicki, dyrektor Kaiser-Wilhelm-Bibliothek. Zob. APP, Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14402, s. 676–677; A. Jazdon, *Rudolf Focke – Dyrektor Kaiser-Wilhelm-Bibliothek*, „Biblioteka” 2002, nr 6 (15), s. 69–74.

¹²⁵ ABUP, Kaiser-Wilhelm-Bibliothek, sygn. 9, Betrifft das Inventarium der 4 Dienstwohnungen im Gebäude der Kaiser-Wilhelm-Bibliothek, s. 1–9.

Il. 1. Plan mieszkania dyrektora Rudolfa Fockego z 1902 roku

Źródło: Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, Kaiser-Wilhelm-Bibliothek, sygn. 9.

Dwaj słudzy (woźni) oraz stróż otrzymywali mieszkanie służbowe w budynku bibliotecznym, składające się z pokoju z kuchnią. [...] Pobory pracowników BJ nie wystarczały na zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych. Dotyczyło to szczególnie osób obarczonych rodziną. Składali oni do dyrekcji wielokrotnie prośby o podwyżki płac i zapomogi. [...] Kłopoty finansowe nie ominęły też nielicznej służby bibliotecznej. Poza niewysoką płacą dwaj woźni oraz stróż dysponowali też mieszkaniami służbowymi. Przy nękających ich chorobach oraz licznym potomstwie otrzymywane pobory nie wystarczały na utrzymanie. Stąd też liczne prośby o zapomogi kierowane przez nich zarówno do dyrekcji, jak i bezpośrednio do Namiestnictwa¹²⁶.

Kilka próśb o pomoc finansową składał również Józef Książkiewicz¹²⁷. W tym samym czasie wielu funkcjonariuszy niższych ubiegało się o zapomogi i różnego rodzaju ulgi¹²⁸. Poza tym pracownicy pomocniczy zarówno Biblioteki Jagiellońskiej, jak i BUP mieli na utrzymaniu dzieci. Książkiewicz wychowywał wraz z żoną dwie córki i syna. W rodzinach innych pracowników pomocniczych BUP sytuacja wyglądała na ogół podobnie¹²⁹. Potrzebowali oni zatem dobrze płatnej pracy bądź dodatkowego źródła utrzymania. Zdarzało się nie tak znowu rzadko, że płace jednego rodzica nie wystarczały na utrzymanie całej rodziny.

***

Podsumowując, celem niniejszej analizy było przedstawienie sprawy dyscyplinarnej woźnego Książkiewicza i przyjrzenie się głównym aspektom wymierzonego wyroku, ściślej: treści wyroku i jego uzasadnieniu. Na podstawie zebranych materiałów źródłowych można stwierdzić, że Biblioteka Uniwersytecka

¹²⁶ P. Lechowski, U. Perkowska, op. cit., s. 322–323.

¹²⁷ W latach 1923–1924 Senat UP udzielił Józefowi Książkiewiczowi dwukrotnie zaliczki w wysokości 2-miesięcznych poborów. W lutym 1926 roku władze tegoż uniwersytetu odmówiły Książkiewiczowi i Kasprzakowi zwolnienia z opłacania czynszu za mieszkania zajmowane w BUP, natomiast dwa lata później udzielono Józefowi po raz kolejny zaliczki, tym razem w wysokości 3-miesięcznego uposażenia. Ponadto w maju 1928 roku Senat UP zwrócił się z prośbą do MWRiOP o nagrodę dla Książkiewicza. Otrzymał ją pod koniec tegoż miesiąca w wysokości 200 zł. Zob. *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 1, s. 522–523, 680; *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 2, s. 67, 360, 400, 469.

¹²⁸ Zob. np. *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 1, s. 317, 522–523, 746, 817, 820; *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 2, s. 126, 286, 348, 384, 400–401; *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 3, s. 549, 643, 673.

¹²⁹ Np. Kasprzak wychowywał wraz z żoną czworo dzieci, Pankowski – troje, Niklaus – troje, Jabłonka – czworo, Kossowski – sześcioro. Zob. AUAM, Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15A/3, s. 40–46.

w Poznaniu nie była dobrze kierowana na początku swojej działalności. Osób decyzyjnych często nie było na miejscu, przez co pracownicy pozostawali bez należytego nadzoru¹³⁰. W tym czasie zarządcą bywał zastępca dyrektora¹³¹, lecz prerogatywy pozostawały w gestii nieobecnego włodarza. Nadal otwarte pozostają pytania: W jakim stopniu zastępcy byli kompetentni? Czy mieli jakiegokolwiek doświadczenie w zarządzaniu ludźmi? Niewątpliwie nieobecność nadzorcy sprawiała, że pracownicy czuli pewną swobodę i wpływało to na sposób wykonywania obowiązków. Takie stwierdzenie zarysowuje się na kanwie przedstawionej wyżej sprawy woźnego BUP. Usprawiedliwieniem dyrekcji jest oczywiście to, że brała ona udział w ważnej misji na rzecz rewindykacji polskich dóbr kultury. Nie zmienia to jednak faktu, że dochodziło – być może ze względu na jej nieobecność – do konfliktów między pracownikami. Najprawdopodobniej spory narastały¹³², bo w końcu czerwca 1936 roku dyrektor Stefan Vrtel-Wierczyński zwrócił się do Rektoratu UP z wnioskiem o przeniesienie palacza Antoniego Kasprzaka do innego budynku uniwersyteckiego, „motywuując wniosek niesnaskami, jakie panują wśród woźnych, mieszkających w gmachu bibliotecznym”¹³³.

¹³⁰ „Zwrócono uwagę, że w sprawie niegrzecznego zachowania pana Adama Bederkiego oraz niektórych panien w BU wypada odnieść się do pana dyr[ektora Edwarda] Kuntzego o wydanie odpowiednich zarządzeń”. *Protokoły posiedzeń Senatu...*, t. 1, s. 69.

¹³¹ Przykładem może być fakt, że wniosek magazyniera Niklause o udzieleniu mu jednomiesięcznej zaliczki w celu zakupu odzieży zimowej potwierdzał w październiku 1924 roku – zamiast nieobecnego dyrektora Kuntzego – ks. Henryk Likowski (ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Kazimierz Niklaus, sygn. 182, s. 12). Warto zauważyć, że Stefan Vrtel-Wierczyński świeżo po objęciu posady dyrektora BUP w 1928 roku zwracał się kilkakrotnie do byłego tymczasowego zastępcy dyrektora. 4 listopada 1927 roku próbował skontaktować się z ks. Likowskim w sprawie podania woźnego Książkiewicza o udzielenie mu wynagrodzenia za prace wykonane poza godzinami służbowymi w zastępstwie palacza Kasprzaka (od 16 września 1926 roku do 1 maja 1927 roku). Likowski miał potwierdzić i udzielić opinii w tej sprawie, ponieważ w tym czasie – kiedy Książkiewicz zastępował palacza – kierował poznańską biblioteką (ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Książkiewicz, sygn. 307, s. 51). Trzykrotnie ponawiane pytania dyrektora Wierczyńskiego do ks. Likowskiego nie doczekały się odpowiedzi (ibidem, s. 51–60). Oprócz tego Vrtel-Wierczyński zawarł interesującą informację w jednym ze swoich listów. Mianowicie 1 lutego 1928 roku zwrócił się w liście do ks. Likowskiego o tzw. księgę życzeń z czytelnicy profesorskiej BUP, gdyż pracownicy nie mogli jej odnaleźć (ibidem, s. 54).

¹³² W liście do Vrtela-Wierczyńskiego z 14 sierpnia 1931 roku w sprawie nadużyć popełnionych przez Książkiewicza Szulc-Golska zawarła taką oto uwagę: „Obawiając się, że oświadczenie [Józefa – S.B.] Jabłonki może być częściowo wywołane nieporozumieniami osobistymi [...]”. ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Józef Książkiewicz, sygn. 307, s. 99.

¹³³ ABUP, Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat – Antoni Kasprzak, sygn. 107, s. 207.

W korespondencji dwóch twórców polskich bibliotek, Adama Łysakowskiego¹³⁴ i Mariana Łodyńskiego¹³⁵, poczyniono wiele refleksji odnoszących się do środowiska bibliotekarzy Drugiej Rzeczypospolitej¹³⁶. Nie zabrakło w niej uwag dotyczących Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Łodyński w liście z 10 sierpnia 1928 roku informuje kustosa Łysakowskiego o „specyficznym charakterze” pracowników BUP, a także o tym, że przyszły bibliotekarz „powinien być ponad” tamtejszy personel¹³⁷. Czy zatem trudne relacje wśród pracowników BUP były znane pod koniec lat 20. XX wieku poza Poznaniem? Czy może Łodyńskiemu chodziło jedynie o stereotypowy charakter poznaniaków?¹³⁸

¹³⁴ Adam Łysakowski (1895–1952) – bibliotekarz i bibliotekoznawca. Zob. M. Ambros, *Łysakowski Adam Gracjan (1895–1952)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa 1973, t. 18, s. 598–600.

¹³⁵ Marian Łodyński (1884–1972) – bibliotekarz, historyk i podpułkownik. Zob. W. Trzebiński, K. Zieliński, *Łodyński Marian Tadeusz Witold (1884–1952)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa 1973, t. 18, s. 380–382; K. Pieńkowska, *Łodyński Marian Tadeusz Witold (5 VII 1884 w. Cło k. Krakowa – 7 IX 1972 Warszawa)*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 127–128.

¹³⁶ *Bibliotekarstwo polskie 1925–1951 w świetle korespondencji jego współtwórców*, wyboru z listów Adama Łysakowskiego, Mariana Łodyńskiego, Józefa Grycza i Heleny Hleb-Koszańskiej dokonała, wstępami, przypisami i indeksem opatrzyła M. Dembowska, Warszawa 1995.

¹³⁷ „Bardzo się cieszę, że Pan otrzymuje piękne wywyższenie, tym zaś miłsze, że nie z konkursu, lecz na propozycję. O sprawie tej wiem już od dłuższego czasu [...]. Ciekawym bardzo, jak się Pan będzie czuł na nowym stanowisku? Pewien czas będzie się Pan musiał wczuwać w to środowisko, które ma specyficzny charakter – zwłaszcza personalny! Oczywiście dużo znaczy, że Pan będzie miał dyrektora [Stefana Vrtela-Wierczyńskiego – S.B.], człowieka bardzo sympatycznego i rozumnego. Personelu całego w szczegółach nie znam, trzeba będzie jednak przygotować się do tego, żeby być «ponad» personelem, ponieważ inaczej czeka Pana «taniec wśród mieczy». Na ogół jednak biblioteka uporządkowana, warunki więc pracy zupełnie inne niż w Wilnie”. Ibidem, s. 30.

¹³⁸ W źródłach odnaleźć można wiele wiadomości o różnicach i zaszłościach międzydzielnicowych. Przykładowo: „Obiad zjadłem u [Zdzisława – S.B.] Próchnickiego. Razem poszliśmy do dra [Stefana – S.B.] Dąbrowskiego. O ileż więcej animuszu, przejęcia, wyrobienia, powagi mają lwowianie od krakowian!” (W. Konopczyński, *Dziennik 1918–1921. Część I*, wstęp P. Biliński, oprac. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa–Kraków 2016, s. 56–57); „Zgermanizowanie sięgnęło bardzo głęboko – nie tylko w mowę, ale w sam rdzeń polskości tutejszego społeczeństwa. Przecież tym ludziom (może nieświadomie) Niemiec zawsze bliższy niż Polak «nietutejszy»” (list Stanisława Pigońa do Ignacego Chrzanowskiego z 5 października 1919 roku – zob. I. Chrzanowski, S. Pigoń, *Mistrz i uczeń. Korespondencja wzajemna (1914–1936)*, do druku przygotował, wstępem i komentarzem opatrzył C. Kłak, Rzeszów 2005, s. 79); „Do czegoś dojdziemy w Wielkopolsce, gdy wszystkie placówki będą obsadzone przez nie-Wielkopolan [...]. Jak będzie wyglądać Wielkopolska, gdy będzie obsadzona ludźmi skądinąd. Jak człowiek przyjedzie do Wielkopolski, to wkrótce ze świeczką

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, sygn. 3768.
- Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (ABUP)
Biblioteka Uniwersytecka. Oddział Administracyjno-Gospodarczy, sygn. 15.
Biblioteka Uniwersytecka. Sekretariat, sygn. 59, 81, 107–108, 182, 225, 307.
Kaiser-Wilhelm-Bibliothek, sygn. 9.
- Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP)
Akta m. Poznania – Kartoteka ewidencji ludności 1870–1931, sygn. 14402, s. 676–677; 14470, s. 93–94; 14520, s. 183–184; 14589, s. 8–9; 14619, s. 698–699; 14686, s. 884–885, 912–913; 14749, s. 535–536; 14858, s. 794; 14947, s. 120–122; 15022, s. 740–743; 15183, s. 378–379; 15195, s. 894; 15290, s. 867–868.
Akta osobowe, sygn. 181/281, 351.
Biblioteka im. Cesarza Wilhelma w Poznaniu, sygn. 401.
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (1941–1944), sygn. 35.
- Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (AUAM)
Dział Personalny, sygn. 126/26/649, 126/32/827.
Rektorat UP 1919–1939, sygn. 15/115–119, 15/121–122, 15/124, 15/128, 15/186, 15/234, 15/283, 15/297, 15/307, 15/316, 15/854, 15A/3.
- Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Zbiory Specjalne. Korespondencja Andrzeja Wojtkowskiego, sygn. 2423/4.

Źródła drukowane

- Biblioteka Miejska w Bydgoszczy. Regulamin*, Bydgoszcz 1930.
- Dz.U. 1920, nr 65, poz. 429; nr 72, poz. 494.
- Dz.U. 1922, nr 21, poz. 164.
- Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571.
- Dz.U. 1933, nr 29, poz. 247.
- Dz.U. 1938, nr 1, poz. 6.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej 1933, R. 16, nr 12.
- Książka Adresowa Miasta Stołecznego Poznania 1923.
- Książka Adresowa Miasta Stołecznego Poznania 1926.
- Księga Adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1930.
- Księga Adresowa Miasta Stołecznego Poznania na rok 1933.
- Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 1: 19 VI 1919 – 17 VII 1925, oprac. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2019.

---

w rękę będzie musiał odkrywać i szukać Wielkopolan” (list ks. Henryka Likowskiego do Andrzeja Wojtkowskiego z 23 czerwca 1928 roku, Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu, Korespondencja Andrzeja Wojtkowskiego, sygn. 2423/4, k. 400–401).

- Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 2: 4 IX 1925 – 7 VII 1931, oprac. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2020.
- Protokoły posiedzeń Senatu Uniwersytetu Poznańskiego 1919–1939*, t. 3: 11 IX 1931 – 21 IX 1939, oprac. A. Domalanus, I. Mamczak-Gadkowska, M. Sak, A. Wysokińska, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2021.
- Regulamin Biblioteki Publicznej i Uniwersyteckiej w Wilnie*, Wilno 1925.
- Regulamin dla funkcjonariuszy niższych Uniwersytetu Poznańskiego (zatwierdzony uchwałą Senatu Akademickiego z 9 marca 1928 roku)*, Poznań 1928.
- Regulamin korzystania z Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1936.
- Regulamin zewnętrzny Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego (prowizoryczny). Przyjęty na posiedzeniu Komisji Bibliotecznej Senatu U.W. (w dniu 2-go kwietnia 1935 r.)*, Warszawa 1935.
- Statut Uniwersytetu Poznańskiego uchwalony przez Senat Akademicki dnia 28 stycznia 1921 r. W myśl art. 1 Ustawy o Szkołach Akademickich z dnia 13 lipca 1920 roku*, Poznań 1921.
- Uniwersytet Poznański: skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1935/36*, Poznań 1935.

Prasa

- Ogrodzki K., *Ludzie zza ksiąg i kodeksów*, „Literary. Magazyn społeczno-kulturalny Wybrzeża” 1963, nr 2, s. 30.

Opracowania

- Ambros M., *Łysakowski Adam Gracjan (1895–1952)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1973, t. 18, s. 598–600.
- Baumgart J., *Aleksander Birkenmajer jako dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu i Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie*, „Roczniki Biblioteczne” 1969, R. 13, z. 1/2, s. 169–196.
- Baumgart J., *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu w latach 1927–1937*, „Przegląd Biblioteczny” 1938, R. 12, z. 1, s. 65–74.
- Baumgart J., *Działalność bibliotekarska Aleksandra Birkenmajera*, „Roczniki Biblioteczne” 1961, R. 5, z. 1/4, s. 11–21.
- Baumgart J., *Działalność Edwarda Kuntzego na stanowisku dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu: 1919–1926*, „Przegląd Biblioteczny” 1957, R. 25, nr 2–3, s. 106–111.
- Baumgart J., *Edward Kuntze (1880–1950)*, w: idem, *Bibliotekarstwo, biblioteki, bibliotekarze: wybór prac*, Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich 1983, s. 217–236.
- Baumgart J., *Wspomnienie o śp. dr Ludwiku Posadzym (wygłoszone na Zebraniu Poznańskiego Koła Z.B.P. w dniu 6 XI 1945)*, „Przegląd Biblioteczny” 1946, R. 14, s. 145–148.
- Bekker E.M., *Von deutschen Hochschulen. Allerlei, was da ist und was da sein sollte*, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer 1869. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783111583686>

- Bibliotekarstwo polskie 1925–1951 w świetle korespondencji jego współtwórców*, wyboru z listów Adama Łysakowskiego, Mariana Łodyńskiego, Józefa Grycza i Heleny Hleb-Koszańskiej dokonała, wstępami, przypisami i indeksem opatrzyła M. Dembowska, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 1995.
- Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945. Wybór dokumentów źródłowych = Wissenschaftliche Bibliotheken im Generalgouvernement in den Jahren 1939–1945. Ausgewählte Quellendokumente*, wybór i oprac. A. Mężyński przy współpracy H. Łaskarzewskiej, Warszawa: Wydawnictwo LTW 2003.
- Brzostek B., *Robotnicy Warszawy. Konflikty codzienne (1950–1954)*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO 2002.
- Chamerska H., *Z moich wspomnień o Bibliotece Narodowej (1947–1956)*, w: *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej*, przedmowa A. Kłossowski, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1995, s. 108–157.
- Chrzanowski I., Pigoń S., *Mistrz i uczeń. Korespondencja wzajemna (1914–1936)*, do druku przygotował, wstępem i komentarzem opatrzył C. Kłak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2005.
- Chwaliszewski R., *Antoni Bederski z Wysokiej – zasłużony bibliotekarz Poznania*, „Rocznik Nadnotecki” 1977, t. 8, z. 1, s. 94–99.
- Czapliński W., *Szkoła w młodych oczach*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 1982.
- Czubiński A., *Dzieje Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1918–1939*, w: *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1972, s. 59–302.
- Danilewicz-Zielińska M., *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej w Warszawie*, Parryż: Instytut Literacki 1978.
- Delestowicz N., *Historia Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1857–2022*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 2022. DOI: <https://doi.org/10.56091/NDPTPN>
- Domańska E., *Posłowie. Historia antropologiczna. Mikrohistoria*, w: N.Z. Davis, *Powrót Martina Guerreá*, przeł. P. Szulgit, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2011, s. 195–234.
- Edwarda Kuntzego opis okupacyjnych dziejów Biblioteki Jagiellońskiej*, w: *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945. Wybór dokumentów źródłowych = Wissenschaftliche Bibliotheken im Generalgouvernement in den Jahren 1939–1945. Ausgewählte Quellendokumente*, wybór i oprac. A. Mężyński przy współpracy H. Łaskarzewskiej, Warszawa: Wydawnictwo LTW 2003, s. 247–307.
- Eigen-Sinn. Życie codzienne, podmiotowość i sprawowanie władzy w XX wieku*, wybór, wstęp, oprac. T. Lindenberger, A. Lüdtke, red. K. Kończal, przeł. A. Górny, K. Kończal, M. Zielińska, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje 2018.
- Estreicher K., *Dziennik wypadków*, t. 1: 1939–1945, Kraków: Pałac Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych 2001.
- Giza S., *Na ekranie życia: wspomnienia z lat 1908–1939*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1972.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, Warszawa: Druk. P. Laskauera i S-ki 1903, t. 4.

- Głowacka-Helak M., *Profesor Aleksander Birkenmajer jako dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1939–1947*, „Biblioteka” 2017, nr 21 (30), s. 87–100. DOI: <https://doi.org/10.14746/b.2017.21.5>
- Góralski Z., *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1998.
- Górny M., *Polska bez cudów. Historia dla dorosłych*, Warszawa: Wydawnictwo Agora 2022.
- Grygiel S., *W obowiązku. Historia codzienności polskich służących domowych od końca XIX wieku do 1939 roku: rekonesans badawczy*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK 2023.
- Gwióździk J., *W służbie biblioteki: status i obowiązki pracowników Baworovianum we Lwowie i Biblioteki Zakładu Naukowego w Tarnopolu*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2019, nr 17, s. 22–39. DOI: <https://doi.org/10.24917/20811861.17.2>
- Historia społeczna, historia codzienności, mikrohistoria*, przeł. A. Kopacki, aut. W. Schulze, W. Hardtwig, J. Kocka, H. Medick, U. Daniel, A. Lüttke, Warszawa: Wydawnictwo Volumen – Niemiecki Instytut Historyczny 1996.
- Horodyski B., *Biblioteka Ordynacji Zamojskiej w latach wojny*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2005.
- Ilgiewicz H., *Biblioteka Państwowa im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie (1912–1939) oraz towarzystwa ją popierające*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2015.
- Infeld L., *Kordian, fizyka i ja. Wspomnienia*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1968.
- Jastrzębski J., *Państwowe biblioteki akademickie II Rzeczypospolitej. Specyficzne uregulowania formalno-prawne*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2009, R. 59, s. 103–113.
- Jazdon A., *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu 1919–2018. Zasoby. Działania. Ludzie*, Poznań: Biblioteka Uniwersytecka 2019.
- Jazdon A., *Kuntze Edward*, w: *Dokumentacja działalności Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1979*, Poznań: Zakład Graficzny UAM 1979, z. 1: *Historia Biblioteki*, s. 205–210.
- Jazdon A., *Rudolf Focke – Dyrektor Kaiser-Wilhelm-Bibliothek*, „Biblioteka” 2002, nr 6 (15), s. 69–74.
- Jazdon A., Skutecki J., *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznań 2017.
- Jerzy Sikorski (1932–1936), w: *Patrząc ku młodości. Wspomnienia wychowanków Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. K. Wyka, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe – Uniwersytet Jagielloński 1964, s. 9–91.
- Kaczmarczyk K., *Archiwum Państwowe w Poznaniu w czasie okupacji niemieckiej*, „Archeion” 1948, t. 17, s. 84–100.
- Kasznica S., *Polskie prawo administracyjne: pojęcia i instytucje zasadnicze*, Poznań: „Księgarnia Akademicka” 1946.
- Konopczyński W., *Dziennik 1918–1921. Część I*, wstęp P. Biliński, oprac. P. Biliński, P. Plichta, Warszawa–Kraków: Muzeum Historii Polski – Ośrodek Myśli Politycznej 2016.

- Kościałkowski S., *Raptularz*, Londyn: Społeczność Akademicka Uniwersytetu Stefana Batorego 1973.
- Krajewski K., *Przestępczość II Rzeczypospolitej w świetle danych statystycznych*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. 34, s. 531–567.
- Krzymkowski M., *Kwalifikacje zawodowe urzędników w II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, t. 67, z. 2, s. 97–110. DOI: <https://doi.org/10.14746/cph.2015.68.2.06>
- Krzymkowski M., *Zmiany w stosunku służbowym funkcjonariuszy państwowej służby cywilnej w II Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2017, t. 69, z. 3, s. 197–206. DOI: <https://doi.org/10.14746/cph.2017.2.10>
- Kubiak S., *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1966*, Poznań: Wydawnictwo UAM 1967.
- Kubicki T., *Urząd woźnego sądowego w XIX wieku na ziemiach polskich w postępowaniu hipotecznym w świetle akt hipotecznych brzezińskich*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2011, t. 14, s. 173–181.
- Kurkowska-Budzan M., *Historia zwykłych ludzi: współczesna angielska historiografia dziejów społecznych*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica” 2003.
- Lechowski P., Perkowska U., *Część III: Biblioteka Jagiellońska w latach 1868–1918*, w: *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 2, 1775–1918, red. P. Lechowski, Kraków: Wydawnictwo UJ 2017, s. 283–507.
- Letz W., *Zeidler, Georg Ulrich Theodor*, w: *Braunschweigisches Biographisches Lexikon: 19. und 20. Jahrhundert*, red. H.R. Jarck, G. Scheel, Hannover 1996, s. 670.
- Litwiak I., *Bossowski Józef Jan (1882–1957)*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 76.
- Litwiński R., *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin: Wydawnictwo UMCS 2010.
- Litwiński R., *Zawód policjanta w Drugiej Rzeczypospolitej. Służba czy praca?*, w: *Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej: zbiór studiów*, red. W. Mędrzecki, C. Leszczyńska, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk 2014, s. 261–276.
- Lempicki S., *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – De Agostini Polska 2006.
- Łukaszczuk A., *Służba cywilna II Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2010, t. 83, s. 233–261.
- Machura A., *Odpowiedzialność urzędnika za przestępstwa popełnione z chęci zysku w okresie międzywojennym*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2016, t. 19, s. 273–295.
- Matelski D., *Negocjacje restytucyjne Drugiej Rzeczypospolitej z państwami ościennymi w sprawie dóbr kultury*, w: *Polska dyplomacja kulturalna po roku 1918. Osiągnięcia, potrzeby, perspektywy*, red. A. Koseski, A. Stawarz, Warszawa–Pułtusk: Muzeum Niepodległości – Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora 2006, s. 45–63.
- Mazurczak D., *„Tutaj jest bardzo zimno...” Życie codzienne niemieckiej urzędniczki w Poznaniu opisane na widokówkach z lat 1941–1944*, „Biblioteka” 2009, nr 13, s. 19–54. DOI: <https://doi.org/10.14746/b.2009.13.2>

- Mędrzecki W., *Odzyskany śmietnik. Jak radziliśmy sobie z niepodległością w II Rzeczypospolitej?*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2022.
- Mężyński A., *Biblioteki Warszawy w latach 1939–1945*, Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Dziedzictwa Kulturowego 2010.
- Mierzwa J., „*Wołyński układ korupcyjny*” na tle przestępczości urzędniczej w *Drugiej Rzeczypospolitej*, w: *Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. M. Rodak, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk 2013, s. 85–101.
- Mrugasiewicz I., *Antoni Bederski 1848–1930*, w: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, Poznań: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Centrum Animacji Kultury 2001, s. 21–22.
- Muszyńska K., *Z pierwszych lat mojej pracy w Bibliotece Narodowej (1945–1949)*, w: *Wspomnienia o Bibliotece Narodowej*, przedmowa A. Kłossowski, Warszawa: Biblioteka Narodowa 1995, s. 62–104.
- Nastalska-Wiśnicka J., *Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Kronika stulecia 1918–2018*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2020.
- Nowicki R., *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz odbudowy zbiorów bibliotecznych. Ziemie zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Biblioteka Uniwersytecka 2006.
- Ochał A., *Wykroczenia i przestępstwa popełnione przez żołnierzy w brygadach KOP „Grodno” i „Wilno” (1929–1939)*, w: *Szpiedzy, dezterterzy, renegaci. Wykroczenia i przestępstwa żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych w latach 1918–1989*, red. J. Jędrzyśiak, K. Widziński, Wrocław–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2021, s. 75–130.
- Pałat Z., *Architektura a polityka. Gloryfikacja Prus i niemieckiej misji cywilizacyjnej w Poznaniu na początku XX wieku*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 2011.
- Pawłowski K., *Bedellus seu sapientia na Uniwersytecie Jagiellońskim*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrzumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana – Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008, s. 715–724.
- Perzyna J., *Bederski Antoni*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 44–45.
- Pieńkowska K., *Łodyński Marian Tadeusz Witold (5 VII 1884 w. Cło k. Krakowa – 7 IX 1972 Warszawa)*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 2000, s. 127–128.
- Polasik K., *Antropologiczny rekonesans historyka. Szkice o antropologii historycznej*, Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Epigram 2007.
- [Red.], *Posadzy Ludwik, pseud. Brat mniejszy (1878–1939)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1983, t. 27, s. 679–680.
- Relacje pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej*, oprac. J. Michalewicz, Kraków: Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego – Wydawnictwo i Drukarnia Secesja 2005.

- Reytier M.E., Schreiber-Kurpiers D., *Życie codzienne żołnierzy francuskich na Górnym Śląsku w latach 1920-1922 na podstawie korespondencji pocztówkowej*, w: *W obcym kraju... Wojska sprzymierzone na Górnym Śląsku 1920-1922*, red. S. Rosenbaum, Katowice: Muzeum Śląskie – Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2011, s. 299–322.
- Rodak M., *Margines społeczny*, w: *Spółeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie*, red. W. Mędrzecki, J. Żarnowski, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk 2015, s. 281–322.
- Rodak M., *Wstęp*, w: *Margines społeczny Drugiej Rzeczypospolitej*, red. M. Rodak, Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk 2013, s. 7–17.
- Rymaszewski Z., *Woźny sądowy. Z badań nad organizacją sądów prawa polskiego w średniowieczu*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o. – Akademia Leona Koźmińskiego 2008.
- Sandecki J., *Stefan Vrtel-Wierczyński. W kręgu bibliografii i bibliotekarstwa*, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 2007.
- Sierotwiński S., *Kuntze Edward, krypt. E.K., ek, EK. (1880-1950)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław-Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1971, t. 16, s. 200–202.
- Skutecki J., *Część I: Kaiser-Wilhelm-Bibliothek (1898-1918)*, w: A. Jazdon, J. Skutecki, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznania 2017, s. 12–85.
- Smolak M., *Czesław Znamierowski. W poszukiwaniu sprawnego państwa*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2007.
- Smolak M., *Życie i działalność naukowa Czesława Znamierowskiego*, w: C. Znamierowski, *Rozważania o państwie, prawie i życiu publicznym*, wstęp i dobór tekstów M. Smolak, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 2010, s. 9–49.
- Spaleniak W., *Czterech braci Pielów*, „Kronika Miasta Poznania” 1971, nr 1, s. 122–127.
- Stokes H.P., *The esquire bedells of the University of Cambridge from the 13th century to the 20th century*, Cambridge: Cambridge Antiquarian Society 1911.
- Strzała M., *Ramowy Regulamin czynności Kancelarii oraz woźnych w Urzędzie do spraw Wyznań z 1953 r.*, w: *Urząd do spraw Wyznań. Struktury, działalność, ludzie*, t. 2, *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2021, s. 420–428.
- Szkonter G., *Starszy posterunkowy Piotr Książek – policjant z Gór Świętokrzyskich*, w: *Funkcjonariusze Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej, podczas okupacji i okresie powojennym – w świetle źródeł archiwalnych i wspomnień*, red. E. Majcher-Ociesa, W. Rutkowska, Kielce: Archiwum Państwowe w Kielcach – Kieleckie Towarzystwo Naukowe 2022, s. 91–104.
- Tadeusiewicz H., *Baumgart Jan*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement 2*, red. H. Tadeusiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 2000, s. 18–19.
- Tchórzewska-Kabata H., *Pod znakiem światła. Biblioteka Ordynacji Krasińskich 1844-1944*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2010.

- Trzebiński W., K. Zieliński K., *Łodyński Marian Tadeusz Witold (1884–1952)*, w: *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1973, t. 18, s. 380–382.
- Uljasz A., *Z tradycji zarządzania polskimi bibliotekami akademickimi. Edward Kuntze (1880–1950)*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2012, nr 2, s. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.12775/TSB.2012.017>
- Urbański K., *Dzieje niższego funkcjonariusza państwowego Jana Muszyńskiego (1887–1954)*, w: *Polska w XIX i XX wieku – społeczeństwo i gospodarka*, red. W. Caban, M.B. Markowski, J. Muszyńska, M. Przeniosło, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego 2013, s. 219–226.
- Wagener S., *Pedelle, Mägde und Lakaien. Das Dienstpersonal an der Georg-August-Universität Göttingen 1737–1866*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1996.
- Wąsicki J., *Znamierowski Czesław (1888–1967)*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 877–878.
- Wieland H., *Jan Baumgart 1904–1989*, w: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, Poznań: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Centrum Animacji Kultury 2001, s. 16–19.
- Wierczyński-Vrtel S., *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu 1919–1929*, Poznań: Rolnicza Drukarnia Nakładowa 1929.
- Wierzbička M., *Władysław Smoleński*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1980.
- Zakrzewska-Nikiporczyk B., *Bożenna Szulc-Golska 1885–1966*, w: *Słownik bibliotekarzy wielkopolskich 1918–2000*, red. F. Łozowski, Poznań: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Centrum Animacji Kultury 2001, s. 153–156.
- Zakrzewski Z., *Przechadzki po Poznaniu lat międzywojennych*, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1983.
- Żółtowski M., *Wspomnienia z młodych lat*, Laski–[Skierniewice]: Związek Rodu Żółtowskich 2004.
- Żukowski P.M., *Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie w latach 1918–1939*, Kraków: Księgarnia Akademicka 2016.

Szymon Bauman

Sprawa dyscyplinarna woźnego Józefa Książkiewicza jako przyczynek do dziejów Biblioteki Uniwersytetu Poznańskiego w latach międzywojennych

Streszczenie. Artykuł dotyczy przewinień służbowych woźnego Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Przedmiotem analizy jest sprawa dyscyplinarna Józefa Książkiewicza, którą przeprowadziła Komisja Dyscyplinarna Uniwersytetu Poznańskiego w 1938 roku. Szerzej opisany przykład odnosi się do zagadnienia życia codziennego i relacji łączących funkcjonariuszy niższych Drugiej Rzeczypospolitej, a lokalnie wskazuje na konflikty wśród pracowników z powodu niewłaściwego zarządzania poznańską biblioteką.

Słowa kluczowe: Józef Książkiewicz, Poznań, Uniwersytet Poznański, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, biblioteka, woźny, funkcjonariusz niższy, służba, przestępstwo, kradzież, życie codzienne.

Tekst wpłynął do Redakcji 9 sierpnia 2023 roku.

